

Theatrum historiae 37 (2025)

DOI:10.46585/th.2025.37.04

Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM) jako předmět výzkumu a téma pro historiografii

Blanka ZUBÁKOVÁ

Abstract: This overview study explores the National Movement of Working Youth (Národní hnutí pracujících mládeže, NHPM) as a historically under-researched case of left-wing youth resistance during the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia. Framed within the historiographical development of scholarship on the Second World War and resistance in Czechoslovakia, the article highlights the neglect of youth as a distinct historical and political subject. The paper analyses the origins, ideological orientation, and organisational transformation of the NHPM from its legal existence during the Second Republic to its illegal activities following the occupation in March 1939. Emphasis is placed on the role of the illegal press, inter-organisational cooperation, and internal tensions within the movement. The study also reflects on the methodological challenges related to source fragmentation and advocates the fuller integration of youth movements into broader research on resistance, political culture, and everyday life under totalitarian regimes.

Keywords: National Movement of Working Youth (NHPM), Youth under Occupation, Left-wing Resistance, Illegal Press, Everyday Life, Political Culture, Historiography, Second Republic, Czech Resistance

Téma Národního hnutí pracujících mládeže (NHPM) zůstává v české historiografii doposud jen okrajově reflektováno, a to i přesto, že se domnívám, že skrze výzkum této oblasti je možné odpovědět na řadu otázek, na které hledáme odpovědi dlouhá léta a které historiografie zároveň přehlížela. Například: Jaký byl podíl mladé generace na odbojové činnosti, jaký byl její ideový svět či životní strategie za protektorátu? NHPM jako výzkumné téma má potenciál spojit několik dosud relativně odděleně zpracovávaných oblastí – dějiny odboje, politické kultury, každodennosti, a především dějiny, mládeže ve válečné době. NHPM představuje specifický příklad levicově orientovaného mládežnického odporu, který vznikl ještě v období druhé republiky a po okupaci v březnu 1939 přešel do ilegality. Právě propojení tématu mládeže a odboje, jeho ideová různorodost, dynamický vývoj a tragický konec činí z tohoto hnutí významný a zároveň metodologicky náročný badatelský objekt. Cílem této přehledové studie je proto nejen představit dosavadní

poznatky o NHPM, ale také poukázat na možnosti a limity dalšího výzkumu, které vyplývají jak z povahy pramenné základny, tak z dosavadního způsobu uchopení tématu v odborné literatuře.

Dějiny protektorátu a téma odboje v československé historiografii

Dějiny Protektorátu Čechy a Morava, otázka mezinárodního postavení československého státu v období let 1938–1945, ale i tematika samotného protinacistického odboje přitahuje pozornost českých i zahraničních historiků, a to prakticky od konce války až po současnost. Pro českou společnost měly následky 2. světové války i obrovský vliv na její vývoj v druhé polovině 20. století. Podobně jako se vyvíjela společnost, měla i samotná československá historiografie svůj specifický vývoj. Již první dny po osvobození, začalo systematické shromažďování pramenných dokladů o odboji, a to různého charakteru na nejrozličnějších úrovních, ať už pro účely retribuční a potrestání válečných zločinců (výpovědi obviněných i svědků před mimořádnými lidovými soudy), či pro mnoho dalších, v neposlední řadě dohledávání osudů zmizelých – popravených či umučených v koncentračních táborech, padlých v odboji zahraničním v řadách československých vojenských jednotek i na domácí frontě zejména v řadách partyzánů. Nahlédneme-li do poválečné produkce, nejdříve najdeme desítky, ba dokonce stovky prací memoárového charakteru. Byl to typický znak potřeby uchovat svědectví aktérů, pamětníků pro příští generace. Nejvíce se zde projevil již zmíněný zájem dokumentovat činnosti domácího a zahraničního odboje a také postihnout útrapy perzekuovaných. Vznikla řada monografických zpracování, která vycházela zejména z iniciativy oficiálních úřadů, např. *Perzekuce českého studentstva za okupace*,¹ *Lidice*,² *Ležáky*,³ nebo *Jak jsem je stíhal*⁴ a mnoho dalších. Tyto práce i dnes můžeme považovat za velmi kvalitní, protože vycházely – na rozdíl od následujícího období – z neideologizovaného přístupu vládoucí a diktující komunistické strany. Jisté limity ale měly především v tehdy pracně dohledávané pramenné základně. Po roce 1945 tak začíná první vlna literatury,

1 František KROPÁČ – Vlastimil LOUDA, *Persekuce českého studentstva za okupace: 28. říjen 1939: německý útok na české vysokoškolské školy: uzavření českých vysokých škol*, in: Dokumenty doby. Řada 1, sv. 2, Praha 1945.

2 Např. Vlastimil LOUDA, *Lidice: čin krvavého teroru a porušení zákonů i základních lidských práv*, in: Dokumenty doby. Řada 1, sv. 1, Praha 1945; Cyril MERHOUT, *Lidice*, Praha 1945.

3 Ladislav ŠÍMA (ed.), *Vzpomínáme: Památník mrtvým z Ležáků*, Miřetice 1946; TÝŽ, *Ležáky: vražda mužů a žen: odvezení dětí do ciziny: srovnání osady se zemí*, Praha 1947; TÝŽ, *Ležáky, zastavení křížové cesty českého národa*, Praha 1947.

4 Bohuslav EČER – Edvard CENK, *Jak jsem je stíhal*, Praha 1946.

v prvé řadě vzpomínkového rázu, na kterou ale rychle navázala první historická zpracování, často ještě napolo vzpomínkového charakteru.⁵

Zapomenout nesmíme také na četné vzpomínkové texty, které skončily v archivech různých úrovní a sloužily jako upomínka vlastní odbojové činnosti či aktivit druhých,⁶ byly podkladem pro různá vyznamenání⁷ či vydání osvědčení⁸ a často důkazem viny i neviný před soudy.⁹ Tyto vzpomínky, které vznikaly bezprostředně po osvobození i v následujících letech jsou součástí nejen kolektivní paměti, ale jsou i nedílnou součástí rodinných pamětí. I dnes se ještě můžeme setkat s tím, že vzpomínky na odboj jsou z generace na generaci předáváním rodinným dědictvím.¹⁰

Politický vývoj po únoru 1948 pak přinesl nové historické výklady událostí, které byly interpretovány ryze v duchu potřeb komunistického vlivu, ať už ze strany československých politických představitelů, tak ze strany Sovětského svazu. Ačkoliv v literatuře často najdeme nutný patos minulého režimu, vznikla i řada prací, kterým se podařilo detabuizovat důležitá témata. A právě na ně bylo možné v již demokratické době 90. let 20. století navázat.

Role československé historiografie v 50. letech 20. století byla poměrně jasně definovaná. Snaha vyzdvihnout vedoucí úlohu KSČ v domácím i zahraničním odboji a upozadit existenci demokratického odboje byla více než patrná. Tyto tendence pak šly ruku v ruce s dějinným vývojem oné doby. Účelově byly vydávány nejenom samotné práce, nýbrž i edice dokumentů, kde nezřídka docházelo k jejich upravování.¹¹ S příchodem 60. let 20. století došlo k určitému celospolečenskému uvolnění. Na poli československé historiografie mluvíme o vytvoření tzv. reformního proudu. Nová nastupující generace historiků se pak soustředila především na dějiny protifašistického odboje. V roce 1960 byl založen Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, který vydával v různých mutacích odborné periodikum *Odboj a revoluce*. Současně s tím byl zahájen rozsáhlý výzkum

5 Např. Jaroslav VOZKA, *Hrdinové domácího odboje*, Praha 1946.

6 Např. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA–VHA), Sběrka vzpomínek; Národní archiv v Praze (NA Praha), fond Český svaz protifašistických bojovníků; Tamtéž, fond Soutěžních prací Českého svazu bojovníků za svobodu; Památník Terezín (PT), Sběrka vzpomínek; různé fondy Židovského muzea v Praze (ŽMP Praha) aj.

7 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Sběrka vyznamenání (SV), 1922–1992.

8 Např. VÚA–VHA, Sběrka Osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb.

9 Jako důkazní materiál v poválečných vyšetřovacích spisech – např. Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond 52 Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD; Tamtéž, fond 305 Ústředna Státní bezpečnosti; Tamtéž, fond 325 Stíhání nacistických válečných zločinců; SOA, Praha, fond Krajský soud trestní Praha (KST Praha); Tamtéž, fond Mimořádný lidový soud Praha (MLS); apod.

10 Řadu vzpomínek pamětníků eviduje ve svém archivu i projekt Paměť národa, ale drobné zmínky najdeme např. v Databázi dějin všedního dne (DDVD), která vznikla z iniciativy prof. Hlavačky a dr. Kesslera na Historickém ústavu AV ČR.

11 Za všechny můžeme uvést například práci: Branislav PAVLÍK (ed.), *KSČ v boji za svobodu: Činnost a boj Komun. strany Čs. v době od mnichovské kapitulace až k n. osvobození*, Praha 1949.

napříč regiony, který měl vyústit sepsáním třísvazkové syntézy. Tzv. „Trilogie“, se ale nakonec bohužel dočkala pouze jednoho dílu s názvem *Odboj a revoluce 1938–1945*,¹² na kterém se podílel autorský kolektiv ve složení Oldřich Janeček, Jan Křen, Václav Kural, Josef Novotný, Karel Bartošek, Jiří Doležal, ze slovenských historiků např. Antonín Benčík a další. Největším přínosem této práce byla dosud nevžitá praxe diskusí autorů i širší odborné veřejnosti. K takovýmto diskusím sloužila různá setkání, jež výbor pořádal, a která dala mnoho podnětů k dalším činnostem.¹³

V 60. letech vycházely také monografie a zcela jedinečné studie, které zkoumaly například otázky rezistence a mezinárodní postavení Československa – z pera Roberta Kvačka nebo Františka Lukeše.¹⁴ Formám okupační politiky a kolaborace v Protektorátu Čechy a Morava se věnovali zejména Jan Tesař a Tomáš Pasák.¹⁵ Otázkou působení československých vojáků a letců v bojích ve Francii, Velké Británii, v severní Africe se zabýval např. Eduard Čejka, Toman Brod a další.¹⁶ Hospodářství a sociální vývoj analyzovali historici Václav Průcha nebo Andělín Grobelný.¹⁷ Analýze protektorátní ekonomiky se věnovali ale autoři v zahraničí, jako například Alice Teichová.¹⁸ Určitá pozornost byla věnována i kulturnímu, literárnímu, divadelnímu a hudebnímu prostředí. Zde musíme vyzdvihnout především jména historiků Jiřího Doležala, Tomáše Pasáka nebo teatrologa Františka Černého.¹⁹

Pokud bychom se zaměřili na pramenný výzkum, tak tady skutečně nejdále došli historikové zabývající se právě tématem odboje. Zkoumala se například problematika paravýsadků, činnost partyzánského hnutí, konfrontace s nacistickými bezpečnostními složkami apod. Zde je nutné zdůraznit jména historiků Zdeňka Jelínka a Oldřicha Sládka.²⁰

Srpen 1968 s sebou přinesl zásadní změnu jak pro společnost, tak pro Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, který byl de facto postupně rozmetán. Co se

12 *Odboj a revoluce 1938–1945: nástin dějin čs. odboje*, Praha 1965.

13 Jedním z míst, kde se okruh okolo „Trilogie“ scházel, bylo posázavské rekreační zařízení Hořalka ležící u Přestavlk u Čerčan.

14 Robert KVAČEK, *Nad Evropou zataženo: Československo a Evropa 1933–1937*, Praha 1966; František LUKEŠ, *Podivný mír*, Praha 1968.

15 Tomáš PASÁK, *Problematika veřejné politiky českých zemí v letech 1939–1941*, Praha 1968.

16 Eduard ČEJKA, *Zlomená křídla*, Praha 1968; Eduard ČEJKA – Bohumír KLÍPA, *Za svobodu Československa: kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války. Svazek třetí. Svoboda se zrodila v boji*, Praha 1960; Toman BROD, *Tobrucké krysy*, Praha 1967.

17 Václav PRŮCHA, *Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938–1945*, Praha 1970; Andělín GROBELNÝ (ed.), *Hornoslezská průmyslová oblast v představách nacistů*, Praha 1967.

18 Alice TEICHOVÁ, *The Czechoslovak Economy: 1918–1980*, London 1990; TÁŽ, *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*, Praha 1998.

19 Jiří DOLEŽAL, *České země a Slovenské národní povstání*, Praha 1959; TÝŽ, *Jediná cesta: cesta ozbrojeného boje v českých zemích*, Praha 1966.

20 Zdeněk JELÍNEK, *Partyzánské organizátorské desanty v českých zemích v letech 1944–1945*, Praha 1984; Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role Gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Praha 1985; TÝŽ, *Krycí heslo: Svoboda: hnutí odporu v jižních Čechách*, České Budějovice 1967.

stalo s lidmi okolo něj? Nástup normalizace zastavil veškeré snažení o dokončení prací na syntéze. Část těch, kteří se zabývali odbojem, jako byl např. Vilém Prečan nebo Karel Bartošek, časem odešla do exilu. Ti, co zůstali, byli ve většině perzekuováni. Část byla naprosto odříznuta od vědecké práce a skončila většinou jako proslulí „čerpači vody“ či v jiných profesích mimo svůj obor, jako např. Václav Kural, Jan Křen a František Janáček. Některým se podařilo dostat se do ústraní, kde nebyli tolik na očích. Takový byl třeba případ Zdeňka Jelínka, který odešel do muzea v Kolíně.²¹ Většina jimi rozepsaných knih nemohla za normalizace vyjít. Práce některých pak vycházely pouze samizdatovou formou²² nebo pod cizími jmény kolegů, kteří se jim k tomu propůjčili. Například pod jménem Aleny Hájkové vyšly některé práce Františka Janáčka. Většina knih ale mohla vyjít až po roce 1989.²³

Vedle disentu paralelně vyrůstala i generace dalších, oficiálních historiků, kteří byli dvojího ražení. Jedni byli vysloveně prorežimní typu – Čestmíra Amorta. Ti měli tendence vracet se k ideologizaci 50. let. A paralelně s nimi se etablovali další historikové v osobách Jana Kuklíka st., Jana Gebharta, Jaroslava Koutka apod., kteří pokračovali na základech položených v 60. letech. I když to leckdy nešlo snadno, našli si cesty k prezentaci výsledků své práce. Výjimečnou úlohu zde sehrál Československý svaz protifašistických bojovníků, který nejen prostřednictvím regionální sítě okresních výborů, ale i z centra finančně i organizačně podpořil celou řadu významných publikací. Významnou roli sehrál také pokračovatel Národního osvobození – list *Hlas revoluce*, kde v 80. letech vycházely skvělé původní historické články.²⁴

21 Velmi zajímavá je pozůstalost Z. Jelínka, která je zatím v nezpracovaném fondu uložena v Archivu Národního muzea v Praze (ANM).

22 Václav KURAL, *ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího). Samisdat-Historická studie*, Praha 1983.

23 Např. TÝŽ, *Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*, Praha 1997; TÝŽ, *Konflikt místo společenství? Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994; TÝŽ, *Rok 1938: Mohli jsme se bránit?*, Praha 1992; Jiří ŠOLC, *Bylo málo mužů: českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*, Praha 1990; TÝŽ, *A zpívali jsme Tipperary*, Praha 1993; TÝŽ, *Smrt přála statečným: osudy doc. Vladimíra Krajiny a jeho spolupracovníků v českém domácím odboji za druhé světové války*, Praha 1995.

24 Články zde publikovali např. Robert Kvaček, Jan Kuklík st., Jan Gebhart atd. Tehdy se *Hlas revoluce* dostal na svoji možná nejlepší úroveň, na kterou po r. 1989, a zpětném přejmenování na Národní osvobození, již bohužel nedosáhl.

Listopad 1989 znamenal přelom i pro československou historiografii. Vrátila se zpět tzv. „zavržená“ generace „68“ z disentu.²⁵ Došlo také k částečné výměně generací.²⁶ Ačkoliv se výzkum poměrně rychle rozeběhl, záhy se ukázaly také limity. Především obrovské mezery ve výzkumu neumožňovaly pustit se přímo do syntézy. Důsledkem rozpadu Československa, a tedy i historiografie na českou a slovenskou, došlo k delimitaci archivů, což také na čas ochromilo část bádání.²⁷

Ačkoliv začátkem 90. let vyšlo mnoho prací především od starší generace historiků, oproti 60. letům nedošlo k zásadnímu posunu ve výzkumu a „mladá“ generace teprve začala hledat možnosti vlastního uplatnění, než aby mohla uvažovat o pokračování v nastoupené cestě syntézy. Bádání ve zpřístupněných domácích archivních fondech a především možnost rozsáhlého a systematického studia v zahraničních archivech, přinesla s odstupem času výsledky v podobě publikování množství studií, monografií, ale i edic. Otevřely se příležitosti zkoumat například problematiku československého exilu, československé diplomacie a politiky, jimž se věnovali například historikové jako Jan Kuklík ml., Jan Němeček, Jindřich Dejmek, Vít Smetana aj.²⁸

Dá se říci, že skutečný současný stav historického výzkumu²⁹ a zájmu o dějiny protektorátu se zrcadlí v již téměř dvacet let staré syntéze k československým dějinám 1938–1945 v rámci edice *Velké dějiny zemí Koruny české*, kterou napsali Jan Gebhart a Jan Kuklík st.³⁰ Je v ní zřetelná dominance zájmu o politické dějiny a zejména pak právě o domácí

25 Někteří se dostali do vedoucích funkcí a došlo k opětovnému pokusu o vytvoření syntézy pod znovuoobnověným Památníkem odboje. Od původní „Trilogie“ odboje se přešlo dokonce k myšlence pentalogie, která měla mít název *Čas okupace, čas odboje*. Vedle duchovního otce Františka Janáčka na ní spolupracoval například Karel Pichlík, Jiří Šolc nebo Zdeněk Jelínek.

26 Aktivně se na výzkumu podílela nastupující mladá generace, například Stanislav Kokoška, Jan Němeček, Jindřich Dejmek nebo Zlatica Zudová-Lešková.

27 Konečnou tečkou za pokusem o syntézu byla administrativní likvidace Památníku odboje koncem prosince 1994, kdy si postupně většina mladší generace v souvislosti se zánikem vědecké práce ve VHU začala hledat uplatnění jinde – Historický ústav AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (vč. nově zřízeného odd. pro dějiny druhé světové války), fakulty apod. Idea syntézy, která by byla dílem velkého autorského týmu tak definitivně zapadla.

28 Např. ediční řady: Dokumenty československé zahraniční politiky; Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních v letech 1939–1945; Československo-francouzské vztahy v letech 1939–1945. Edice E. Beneš: Vzkazy do vlasti, kritické vydání Dekretu prezidenta republiky 1940–1945; Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945 apod.

29 Podrobný přehled výsledků české historiografie po roce 1989 viz studie Jan GEBHART, *Retrospektiva a deziderata. Bilance české historiografie období let 1938–1945*, in: Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na 8. sjezdu českých historiků, Praha 2001, s. 24–41.

30 Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XV. a, 1938–1945*, Praha 2006; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XV. b, 1938–1945*, Praha 2007.

a zahraniční odboj.³¹ Vyzdvihnout ale musíme například i ediční práce, které byly vydány v posledních 20–30 letech.³²

V posledních cca 25 letech se také začaly využívat nové metodologické přístupy, které do té doby nebyly ve vztahu k dějinám protektorátu buď vůbec nebo nepříliš využívány. Tyto trendy odrážejí snahu autorů o komplexnější a nuancovanější porozumění dějinám protektorátu, touhu překročit tradiční narativy a zohlednit širší spektrum lidských zkušeností a perspektiv. Pole možných metodologických přístupů je široké, podívejme se na ty nejzajímavější a nejvyužívanější. Na prvním místě je to „komplexní analýza společnosti“, kdy se historici snaží o hlubší pochopení každodenního života obyvatel protektorátu, zkoumají sociální struktury, kulturní projevy a způsoby, jakými se lidé přizpůsobovali okupaci. Tento přístup zahrnuje studium různých společenských skupin, včetně mládeže, žen či menšin.³³ Dále jde například o reinterpretaci pojmu kolaborace, kdy jsou tradiční pohledy na kolaboraci přehodnocovány s důrazem na rozlišení mezi aktivní spoluprací, pasivním přizpůsobením a různými formami odporu. Tento přístup zohledňuje složitost lidského jednání pod tlakem totalitního režimu. Zejména v posledním desetiletí je akcentována transnacionální perspektiva, kdy se historikové snaží propojovat dějiny protektorátu s širším evropským kontextem. To zahrnuje studium vlivu nacistické okupační politiky v různých zemích, srovnávání zkušeností okupovaných národů a analýzu mezinárodních souvislostí. Velmi oblíbená je také mikrohistorie a potažmo akcent na regionální výzkum,

31 Problematická je současně i časová nevyváženost samotné práce, která značně opomíjí, podobně jako jiné práce, období od léta 1942 do podzimu 1944. Tato syntéza je odrazem českého dějepiscetví, které dosud fakticky nezkoumá „každodenní život v českých zemích ani názory a nálady oné velké většiny obyvatelstva, která ani nekolaborovala, ani se nepodílela na odboji“, jak upozornil v recenzi na tuto knihu historik Detlef Brandes v Českém časopisu historickém a také historik Stanislav Kokoška. (Srov. Detlef BRANDES, *Recenze na knihu J. GEBHART – J. KUKLÍK, Velké dějiny země koruny české, sv. XVb, 1938–1945*, Český časopis historický 106, 2008, č. 3, s. 666–669; Stanislav KOKOŠKA, *Odboj, kolaborace, přizpůsobení... Několik poznámek k výzkumu české protektorátní společnosti*, Soudobé dějiny 17, 2010, č. 1–2, s. 9–30, s. 11.)

32 *V boj: edice ilegálního časopisu*, Praha 1992; Bořivoj ČELOVSKÝ, *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*, Šenov u Ostravy 1997; ediční řada *Dokumenty československé zahraniční politiky* vydávaná péčí Historického ústavu AV ČR pod vedením Jana Němečka; Vojtěch ŠUSTEK, *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava: edice historických dokumentů. Sv. 1–4*, Praha 2012–2022; Stanislav KOKOŠKA (ed.), *Obrana národa v dokumentech: 1939–1942*, Praha 2018; TÝŽ (ed.), *Petiční výbor Věrní zůstaneme v dokumentech 1938–1941*, Praha 2021; Alena MÍŠKOVÁ – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945: úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem. Sv. 1, Deník Josefa Pfitznera*, Praha 2000; Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945. Sv. 2, Měsíční zprávy Josefa Pfitznera*, Praha 2001 aj.

33 Příkladem může být kolektivní monografie, která komplexně mapuje literární tvorbu v letech 1938–1945. Zaměřuje se na vliv historických událostí na literaturu, včetně cenzury, exilové tvorby a vztahů mezi literaturou a dalšími médii, čímž přispívá k pochopení kulturního života v protektorátu: Pavel JANOUŠE (eds.), *Dějiny české literatury v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2022.

příčemž detailní výzkumy konkrétních regionů, měst či komunit poskytují hlubší vhled do specifických podmínek a reakcí na okupaci. Tento přístup odhaluje diverzitu zkušeností napříč protektorátem.³⁴ Populární je také využití orální historie a paměťových studií, kdy jsou využívány rozhovory s pamětníky. Ty spolu s analýzou kolektivní paměti přispívají k pochopení subjektivních prožitků a interpretací událostí z období protektorátu. Tento přístup zdůrazňuje význam individuálních zkušeností a jejich vliv na historické povědomí.³⁵ Osobně mi velmi zajímavé přijde i použití tzv. generační metody, která umožňuje hlubší pochopení toho, jak se různým věkovým skupinám v protektorátu žilo a jak toto období prožívaly. Pomáhá odhalit generační rozdíly v přístupu k okupaci, způsobech adaptace či přizpůsobení se, i k odporu.³⁶

Ačkoliv jsou témata druhé světové války, dějin protektorátu, jakož i dějin druhého odboje zpracovávána na různých pracovištích, většinou je tak díky osobním zájmům jednotlivých badatelů. Institucionálně u nás výzkum a dokumentaci období nesvobody v letech 1938–1989, tedy období nacistické okupace a komunistického režimu v Československu, zaštiťuje od roku 2007 Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR). Mimo jiné se zabývá i tématy odboje, resp. odbojů, protože se věnuje jak druhému – protinacistickému, tak třetímu – protikomunistickému, a zkoumá i další formy rezistence proti totalitním režimům v Československu, a to z různých perspektiv a pomocí moderních metod.³⁷

34 Zde bychom mohli odkázat na mnoho výstupů. Řada z nich vznikla například pod hlavičkou Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a zaměřují se na sociální a kulturní aspekty života v protektorátu, jeho každodennost, ale o na interakce mezi českou společností a okupační správou.

35 Např. Jiří SMLSAL, *Holokaust a majetková perzekuce Romů v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2024; Jana HORVÁTHOVÁ (eds.), *...to jsou těžké vzpomínky. I. svazek, Vzpomínky Romů a Sintů na život před válkou a v protektorátu*, Brno 2021; Petr KOURA, *Druhý život Protektorátu Čechy a Morava: Lidice, pomníky, hrdinové: příspěvek k české vzpomínkové kultuře*, Praha 2019; Pavel MÜCKE, *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích: vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*, Praha 2013.

36 Např. Petr KOURA, *Swingři a potápky v protektorátní noci: česká swingová mládež a její hořkej svět*, Praha 2016.

37 Výběrem nejnovější produkce oddělení výzkumu období 1938–1945 ÚSTR: Jan VAJSKEBR – Jan ZUMR, *Gestapo: velitelský sbor tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2024; Jiří FIALKA – Petr ANEV, *Ministerstvo zemědělství 1938–1989*, Praha 2023; Tomáš ZOUZAL, *Na cvičišti SS: život ve výcvikovém prostoru Böhmen za 2. světové války*, Praha 2024; Stanislav KOKOŠKA (ed.), *Petiční výbor Věrní zůstaneme v dokumentech 1938–1941*, Praha 2024; Jaroslav ROKOSKÝ – Karel STRAKA – Radim CHRÁST, *Armádní generál Jan Syrový: jeden velký český osud*, Polníčka 2023; Pavla PLACHÁ – Birgit SACK, *„Tento dopis si nechte na památku na mě“: poslední dopisy Čechoslováků popravených v Drážďanech: komentovaná edice = „Behaltet diesen Brief als Andenken an mich“: Abschiedsbriefe von Dresdner Hinrichtungsoffern aus der Tchechoslowakei: eine kommentierte Edition*, Praha 2023; Jan ZUMR, *Obyčejná elita: historie SS v Dolních Rakousích a na jižní Moravě*, Praha 2021; Pavla PLACHÁ, *Zpřetrhané životy: československé ženy v nacistickém koncentračním táboře Ravensbrück v letech 1939–1945*, Praha 2021.

Okolo roku 2017 se skupina historiků z různých institucí snažila oživit myšlenku na vydání velké práce o odboji s pracovním názvem *Encyklopedie odboje*,³⁸ kterou se ale nakonec realizovat nepovedlo. Odkryly se překážky a ukázaly limity pro sepsání takové syntézy. Mimo jiné je stále ještě potřeba, aby se historiografie věnovala dílčím tématům a primárnímu výzkumu. Jedním z nich je například i problematika levicového odboje, odboje mládeže, ale i obecně života mládeže v protektorátu.

Jako dovětek musíme zmínit, že nikomu, kdo se zajímá o dějiny protektorátu, by neměly uniknout knihy Jaroslava Čvančary *Někomu život, někomu smrt*,³⁹ jejíž tři svazky se dočkaly v nedávné době druhého rozšířeného vydání. A nikoliv nezajímavá je také poměrně nová, chronologicky psaná publikace Jiřího Padevěta *Kronika protektorátu*,⁴⁰ která má ambice podat přehled klíčových událostí, které se odehrály na území protektorátu v letech 1939–1945, přičemž zvláštní pozornost soustředí na nacistické represe, český domácí odboj, státní správu, rasovou perzekuci, kulturu a každodenní život.

Zaměřila jsem se zde především na domácí produkci, nemalý význam by měla pochopitelně i komplexnější analýza zahraniční literatury. Vzhledem k omezenému prostoru zmíníme alespoň následující autory, kteří se dlouhodobě dějinami protektorátu zabývají. Dějinami střední a východní Evropy, vztahy mezi Německem a Československem a dějinami státního socialismu a národnostních menšin se dlouhodobě věnuje německý historik Volker Zimmermann působící především na německých akademických institucích (mj. Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Collegium Carolinum v Mnichově). Přestože má bohaté dílo, chybí české překlady a širší povědomí o jeho práci mimo germanistickou a českou akademickou obec.⁴¹ Dále nelze opomenout práci o něco mladšího historika Volkera Mohna, jež je spjat rovněž s univerzitou v Düsseldorfu a který se zabývá Československými dějinami především v souvislosti s nacistickou okupací. Jádrem jeho výzkumu se stala kultura – kulturní politika, propagandistické nástroje a reakce české strany, film, rozhlas, propaganda během nacistické okupace v Protektorátu Čechy a Morava.⁴² Zůstaneme-li zaostřeni na kulturní prostředí a protektorátní společnost, nelze nezmínit práci významného česko-židovsko-amerického germanisty, historika a literárního vědce zesnulého v roce 2024,

38 Projekt počítal se zapojením velkého okruhu historiků a badatelů, institucionálně ale nebyl nikde ukotven. Od sestavení hesláře se již dále, pokud vím, nikam neposunul.

39 Jaroslav ČVANČARA, *Někomu život, někomu smrt: československý odboj a nacistická okupační moc*, Praha 1997–2002 a druhé rozšířené vydání 2021–2025.

40 Jiří PADEVĚT, *Kronika protektorátu: represe, rezistence, holokaust, státní a okupační správa, kolaborace, bojové operace, kultura, všední život*, Praha 2021.

41 Volker ZIMMERMANN, *Loyalitäten im Staatssozialismus: DDR, Tschechoslowakei, Polen*, Marburg 2011; TÝŽ, *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Praha 2001.

42 Volker MOHN, *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*, Praha 2018. V Německu vyšla práce o 4 roky dříve.

totiž Petera Demetze. Byl mimořádně plodným autorem. V českém jazyce vyšly mnohdy i v několika vydáních jeho překlady a eseje, které odrážejí jak jeho osobní zkušenost, tak kulturní reflexi.⁴³ Jiní zahraniční autoři a jejich tvorba budou zmíněni v následující kapitole.

Protektorátní mládež a historiografie

Téma dětství a mládeže v dějinách druhé světové války nebo v dějinách Protektorátu Čechy a Morava je jednoznačně zajímavou oblastí výzkumu. Toto velké téma jako celek ale doposavad zpracováno nebylo. Zcela nedostatečně se historiografie věnovala jak oblasti dětství či každodennosti protektorátního dětství, tak i tématu mládeže.⁴⁴ Toto téma je většinou v publikacích zmíněno pouze okrajově. Uvedme několik příkladů. V knize *Rodina v zájmu státu*⁴⁵ zaměřené na sociální politiku nacionálního socialismu se Jakub Rákosník a Radka Šustrová věnují i popisu podpory rodinné péče a sociální podpory a nezapomínají ani na rasové aspekty a pozici rodin smíšeného původu. Ve své původně disertační práci a další publikaci *Zastřené počátky sociálního státu*⁴⁶ se Radka Šustrová zabývala vývojem sociální politiky v období Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945), přičemž zkoumala, jak nacistická okupace ovlivnila sociální systém a jak byly sociální programy využívány k prosazování nacionalistických cílů. Analyzuje také, jak tyto politiky formovaly vztah mezi státem a občany a jak ovlivnily poválečný vývoj sociálního státu v Československu. Blíže zkoumala otázku péče o matky a děti a soustředila se také například na represivní, a naopak i motivační prvky v politice R. Heydricha známé jako politika „cukru a biče“, které ovlivňovaly distribuci důchodů a přídavků. Zajímalo jí též, jakým způsobem nacistická opatření zasáhla dostupnost sociální a zdravotní péče, resp. fungování sociálního

43 Uvedeno vždy 1. vydání v češtině: Peter DEMETZ, *České slunce, moravský měsíc: eseje a vzpomínky*, Šenov u Ostravy 1997; TÝŽ, *Praha černá a zlatá: výjevy ze života jednoho evropského města*, Praha 1998; TÝŽ, *Praha ohrožená 1939–1945: politika, kultura, vzpomínky*, Praha 2010; TÝŽ, *Diktátoři v kině: Lenin, Mussolini, Hitler, Goebbels, Stalin*, Brno 2020.

44 Relativně mladý je tematický svazek VDZKČ jenž se věnuje různým aspektům dětství v dějinách. Období druhé světové války je zde na 10 stránkách zahrnuto velmi stručně a zmíněno je např. založení Kuratoria pro výchovu mládeže, legislativní změny ve školství nebo situace židovských dětí v terezínském ghettu, viz Martin FRANC – Milena LENDEROVÁ – Martin NODL (eds.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Dětství*, Praha 2021, s. 413–423. Útržkovitě i Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996. Z pohledu literatury a časopisů pro děti a mládež pak kolektivní monografie: Jana ČENKOVÁ (ed.), *Válečné dětství a mládí (1939–1945) v literatuře a publicistice*, Praha 2016. S nadějí zajímavého uchopení a pohledu na dětství v protektorátu můžeme očekávat práci, na které v současné době pracuje Anežka Kubáčová. Měla by vyjít jako pátý počin edice Dějiny všedního dne v roce 2025 v nakladatelství Historický ústav AVČR.

45 Jakub RÁKOSNÍK – Radka ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu: populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*, Praha 2016.

46 Radka ŠUSTROVÁ, *Zastřené počátky sociálního státu: nacionalismus a sociální politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020.

pojištění obyvatelstva v okupovaném prostoru Čech a Moravy. Ve své nejstarší práci *Pod ochranou protektorátu*⁴⁷ se tato autorka zabývala málo známým fenoménem z období druhé světové války, kdy německé úřady evakuovaly děti z průmyslových měst ohrožených leteckým bombardováním do bezpečnějších oblastí, včetně Protektorátu Čechy a Morava. V rámci projektu známého jako Kinderlandverschickung (KLV) žily tyto děti ve zvláštních výchovných zařízeních pod vedením Hitlerjugend. Autorka analyzuje tento projekt z perspektivy politického pozadí, každodenního života a poválečné interpretace projektu.

V okamžiku, kdy se řekne „mládež“ a „protektorát“, zcela přirozeně většinu lidí napadne činnost organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Ačkoliv bylo historiky studováno více než jiná témata, nebylo mu doposud mezi historiky věnováno tolik pozornosti, jakou by si toto téma zasloužovalo. Mluvíme o dílčích textech, které vznikly při zpracovávání jiných témat.⁴⁸ Několik odborných studií a především diplomovou práci na toto téma, napsal Jan Špringl.⁴⁹ Propagandistické metody a strategie Kuratoria ve své rigorózní práci zkoumal Petr Nezdařil.⁵⁰ Odborná vědecká monografie, která by prezentovala nejenom historický popis vývoje této organizace, ale zároveň by problematizovala její fungování, dosud nevznikla. Myslím, že nebudu příliš přehánět, když řeknu, že by, pakliže by nyní vznikla, zůstala možná i ve stínu původního českého televizního jeden a půl hodinového dokumentu *Kuratorium*,⁵¹ režiséra Ondřeje Veverky. Když se za ním ohlédneme, musíme říci, že se skutečně jedná o jeden z nejlepších televizních historických dokumentů, které v Čechách v posledních letech vznikly. O Veverkovi se zde povedlo velmi precizně na historických faktech a s pomocí dobových filmových pramenů popsat, jak vznikla a fungovala na území protektorátu masová organizace Kuratorium

47 TÁŽ, *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť, 1940–1945*, Praha 2012.

48 Blíže k tématu Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě: Ivo PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, Praha 2011; Volker MOHN, *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*, Praha 2018; Petr SKALA, *Život mladých lidí v protektorátu a kuratorium pro výchovu mládeže*, Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 62, 2008, č. 1, s. 35–38; Milan HES, *Založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, in: Slánský obzor: ročenka společnosti Patria 13, Slaný 2005 13, s. 50–57; Tomáš JELÍNEK, *Organizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě v Praze*, in: Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta, Praha 1939–1945 v evropském srovnání, Praha 2007, s. 417–426; Milan HES, *Česká mládež pod hákovým křížem*, Přísně tajné! Literatura faktu 1, 2010, s. 94–102.

49 Jan ŠPRINGL, *Kuratorium pro výchovu mládeže a antisemitský aspekt jeho snažení*, Tereziánské listy 34, 2006, s. 125–134; TÝŽ, *Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942–1945)*, Soudobé dějiny 11, 2004, č. 1–2, s. 154–177; TÝŽ, *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, Diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2003.

50 Petr NEZDAŘIL, *Propaganda a mládež za protektorátu: Kuratorium a strategie působení na mládež prostřednictvím časopisů*, Rigorózní práce, ÚHSD FF UK, Praha 2010.

51 Ondřej VEVERKA, *Kuratorium* [TV dokument], ČT 2022.

pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Kuratorium bylo natočeno jako klasický výkladový dokument bez zbytečných inscenovaných záběrů, který na světlo přinesl velké množství výjimečného archivního a obrazového materiálu, který v mnoha případech ještě dosud prezentován nijak nebyl. Hlas vypravěče v podání Pavla Rímského nejen vysvětluje, na co se díváme, ale především interpretuje konkrétní události a prezentuje historický výklad, který autor výtečně propojuje s osobní zkušeností vypovídajících pamětníků, kteří v mládí touto organizací prošli, ať již jako běžní členové, lektori či funkcionáři. Jedinečnost tohoto dokumentu spatřuji jako historik také v tom, že jiné dokumenty vznikají často na základě již známých faktů, jsou založeny na výsledcích různých výzkumů, které již jejich autoři prezentovali často formou odborných studií či monografií, ale v tomto případě je tomu jinak, autor kvalitně odvedl i práci historika, vč. kritiky pramenů.

Svébytným tématem je oblast školství v protektorátu. Útlaku a zavírání českých škol se věnovali František Morkes⁵² a Tomáš Pasák.⁵³ Otázku výuky a jejich změn zkoumali například Martina Šmejkalová,⁵⁴ Magdaléna Šustová⁵⁵ nebo Dalibor Státník.⁵⁶

Stranou nezůstává ani problematika holocaustu a židovských dětí. Existují práce, které se věnovaly židovským dětem a jejich výchově v koncentračních táborech a především v terezínském ghettu.⁵⁷ Zde musíme zmínit především práci historičky Dany Kasperové *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*.⁵⁸

Dětský svět a stejně tak i svět dospívajících lze zkoumat z širšího pohledu jejich každodenních aktivit a zkušeností. Každodenní život v období protektorátu se stal tématem

52 František MORKES, *Československé školy v letech 2. světové války*, Praha 2005; TÝŽ, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích (Období let 1848–2001)*, Praha 2002.

53 Tomáš PASÁK, *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, in: Lubomír Vebr (ed.), *In memoriam Zdeňka Fialy: Z pomocných věd historických*, Praha 1978, s. 215–257.

54 Martina ŠMEJKALOVÁ, *Český jazyk jako vyučovací předmět: Střípky z archivního výzkumu (1918–1953)*, in: Mieczysław Balowski – Dobrava Moldanová (eds.), *Co všechno slovo znamená. Sborník příspěvků věnovaných prof. PhDr. M. Čechové, DrSc, Ústí nad Labem 2007*, s. 327–337; TÁŽ, *Výchova k vlastenectví, nebo nacistická indoktrinace? Výuka českého jazyka na středních školách Protektorátu Čechy a Morava*, *Soudobé dějiny* 17, 2010, č. 1–2, s. 121–157.

55 Magdaléna ŠUSTOVÁ, *Stalo se v zemi české. Jak se vyučoval dějepis*, Praha 2009; TÁŽ, *Výuka dějepisu na českých středních školách v Protektorátu Čechy a Morava*, in: XIII. Svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku: dějiny středního školství na Jeseníku. Sborník referátů, Jeseník 2013, s. 93–98.

56 Dalibor STÁTNÍK, *Boj o duši dítěte podle Ministerstva školství a národní osvěty. Několik úvah o schvalování učebních pomůcek, učebnic a školních obrazů v meziválečném Československu a za Protektorátu Čechy a Morava*, *Historia Scholastica* 2, 2013, s. 105–125.

57 Anna HÁJKOVÁ, *The Last Ghetto: An Everyday History of Theresienstadt*, Oxford 2020; Ludmila CHLÁDKOVÁ, *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*, *Terezínské listy* 25, 1997, s. 120–133.

58 Dana KASPEROVÁ, *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Praha 2010.

výzkumu například pro Vladimíra Nálevka⁵⁹, Marii Michlovou⁶⁰ nebo Jan Kuklíka st.⁶¹ Právě on pak ve dvojici s Janem Gebhartem vydali knihu *Dramatické i všední dny protektorátu*,⁶² která je jakýmsi celkovým obrazem života v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1943. Zaměřili se přitom na široké spektrum témat, včetně formování protektorátní vlády, fungování jediné povolené politické strany Národního souručenství, domácí politické situace po březnu 1939, mezinárodní politiky a činnosti exilové vlády v Londýně, ale zároveň také jedinečným způsobem popisují každodenní aspekty života, jako byl přidělový systém potravin či nucené práce v Německu. Věnovali se ale i událostem jako byl atentát na Reinharda Heydricha a aktivitám domácího odboje. Podobně plastický obraz protektorátní společnosti přinesl také Pavel Maršálek v knize *Pod ochranou hákového kříže*.⁶³ Stranou nezůstávají ani zahraniční autoři. Například americký autor knihy *Praha v černém: Nacistická vláda a české vlastenectví*,⁶⁴ historik Chad Bryant zkoumal život v Praze během německé okupace v letech 1939–1945 a zaměřil se na politické, hospodářské a sociální aspekty tehdejšího života. Analyzoval každodenní zkušenosti obyčejných Pražanů i chování politických elit ve vztahu k okupantům, dále také kulturní a intelektuální život města jako formu českého národního odporu vůči nacistickému režimu. Zapomenout v žádném případě nesmíme ani na německého historika, kterým je Detlef Brandes. Ten se v posledních letech zabýval například tématem germanizace,⁶⁵ ale především je autorem rozsáhlé studie o dějinách Protektorátu Čechy a Morava s názvem *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*.⁶⁶ Na základě detailního studia českých i německých pramenů analyzoval německou okupační politiku, projevy kolaborace i odbojové aktivity českého obyvatelstva. Zaměřil se na různé aspekty veřejného života v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945, včetně politických, sociálních a kulturních otázek. Tato monografie je právem považována za jednu z nejvýznamnějších prací na toto téma a byla oceněna pro svou objektivitu a hloubku zpracování. Nutno

59 Vladimír NÁLEVKA, *Každodenní život v Protektorátu Čechy a Morava*, in: Jindřich Dejmek – Marek Loužek (ed.), *Nacistická okupace. Sedmdesát let poté. Sborník textů*, Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha 2009, s. 17–23.

60 Marie MICHLOVÁ, *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939–1945*, Praha 2012.

61 Jan KUKLÍK, *Život v Protektorátu Čechy a Morava*, in: Padesátá a šedesátá léta v československých i světových dějinách. XV. letní škola historie. Sborník textů a přednášek, Praha 2003, s. 156–167.

62 J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*.

63 Pavel MARŠÁLEK, *Pod ochranou hákového kříže: Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Praha 2012.

64 Chad Carl BRYANT, *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*, Praha 2012. Z neznámého důvodu, patrně ztraceno v překladu, uvádí citační norma v názvu „český nacionalismus“, i když obálka knihy se drží označení „české vlastenectví“.

65 Detlef BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015.

66 TÝŽ, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999.

podotknout, že první české vydání vyšlo v roce 1999. Pro současné vydání z roku 2019 autor text podstatně přepracoval a doplnil o nové poznatky, čímž zohlednil vývoj bádání v dané oblasti až do současnosti.⁶⁷

Dílčím tématům každodennosti jako bylo zásobování, nebo bydlení se ve svých textech věnovala například Dana Musilová.⁶⁸ Přídělový systém se stal předmětem zájmu Jiřího Štěpka.⁶⁹ A kupříkladu oblast módy, a to jak té oděvní, tak v domácnostech, studovala Miroslava Burianová.⁷⁰

Vraťme se ale ještě k tématu mládeže, toho se výrazně dotýká například problematika nucené práce a nuceného nasazení. Zde můžeme odkázat na výstup z grantového projektu – kolektivní monografii *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*⁷¹ nebo starší texty Zdeňky Kokoškové⁷² či Dany Musilové.⁷³ Zapomenout nesmíme na knihu německého historika Marka Spoerera *Nucené práce pod hákovým křížem*.⁷⁴ Zmínit je také nutné vydání edice dokumentů *Pracovali pro Třetí říši*⁷⁵ nebo sborník *Nepřichází-li práce k Tobě*.⁷⁶

Pokud bychom se zajímali o prožitek mládežníků, museli bychom jít primárně do vzpomínkových prací, ale stranou by nemusela zůstat ani beletrie. Odborná kniha, která by přinesla pohled do nitra protektorátní mládeže, je snad jen jediná, a to několik let stará

67 TÝŽ, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 2019.

68 Dana MUSILOVÁ, *Zásobování a výživa českého obyvatelstva v podmínkách válečného řízeného hospodářství (1939–1945)*, Slezský sborník, 1991, č. 3–4, s. 255–266; TÁŽ, *Byty a úroveň bydlení v letech 1939–1945 (příspěvek k výzkumu každodennosti)*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1991, s. 91–104.

69 Jiří ŠTĚPEK, *Přídělové doklady z období tzv. protektorátu*, Odbor archivní správy a spisové služby MV, Praha 2010; TÝŽ, *Sto let přídělových systémů na území bývalého Československa 1915–2015: první část (1915–1945)*, Praha 2014.

70 Miroslava BURIANOVÁ, *Domov ze zbytku. Textil v domácnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, in: *Textil v muzeu. Soubor statí k problematice interiérový textil – reprezentační i privátní*, Brno 2013, s. 18–26; TÁŽ, *Móda v ulicích protektorátu: život, oděv, lidé*, Praha 2013.

71 Dušan JANÁK a kol., *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha 2019.

72 Zdeňka KOKOŠKOVÁ, *Nucená práce českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava v období nacistické okupace*, in: *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, Praha 2011, s. 253–258; TÁŽ, *Nucená práce českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava v období nacistické okupace: projekt německé nadace Erinnerung, Verantwortung und Zukunft*, in: 13. celostátní konference archivářů České republiky: české archivy a zahraniční inspirace, Praha 2010, s. 83–91.

73 Dana MUSILOVÁ, *Ženská nucená práce v českých zemích 1939–1945*, *Theatrum historiae* 24, 2019, s. 205–221.

74 Mark SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem: zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*, Praha 2005.

75 Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Jaroslav PAŽOUT – Monika SEDLÁKOVÁ (eds.), *Pracovali pro Třetí říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945): edice dokumentů*, Praha 2011.

76 „*Nepřichází-li práce k Tobě*“: různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech = „*Kommt die Arbeit nicht zu Dir*“: verschiedene Formen der Zwangsarbeit in Studien und Dokumenten, Praha 2003.

obsahově i kvalitativně významná práce Petra Koury *Swingaři a potápky*.⁷⁷ Při popisu subkultury české swingové mládeže se přirozeně dotkl mnoha oblastí a témat spojených s dějinami protektorátu.

Pokud bychom se chtěli více dozvědět o zapojení mládeže do odboje, zde se i po mnoha desetiletích můžeme odkázat v podstatě pouze na práci Miloslava Moulise z poloviny šedesátých let minulého století *Mládež proti okupantům*.⁷⁸ Moulis, který byl vlastní profesí novinář, se celoživotně k této problematice vracel a vycházel ze svých osobních zkušeností a vzpomínek coby aktivního účastníka protinacistického odboje, člena NHPM, politického vězně nacistické káznice Amberk a koncentračních táborů Osvětim a Buchenwald. Právě tento fakt a také dobový diskurz a zřetelná dobová rétorika jeho práce významně ovlivnily.

Jak je zjevné již z přehledu literatury, období druhé světové války nabízí ve vztahu k dětství a dospívání mnoho příležitostí k bádání, protože zůstává stále opomíjeným tématem historiografie.

Ráda bych se v následujících řádcích ráda zaměřila právě na již zmíněné Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM), které jako výzkumné téma kombinuje oblast dějin odboje a zároveň mládeže. Abychom mohli popsat, jaký je dosavadní stav výzkumu této problematiky a také nastínit limity a problémy, které se při studiu tématu objevují, je potřeba se nejprve alespoň stručně věnovat popisu samotné organizace.

Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM)

Existenci NHPM můžeme rozdělit na dvě období – legální a ilegální. NHPM vzniklo za druhé republiky a po okupaci v březnu 1939 se přetransformovalo v ilegální odbojovou organizaci. Nejprve si tedy nastiňme, i když velmi zjednodušeně, jeho vývoj.

První republika se vyznačovala skutečně bohatým spolkovým životem. Někdy je dokonce období 1918–1938 označováno jako jeho zlatý věk. Existovaly spolky národního charakteru jako byl např. Sokol, ale řada z nich měla pouze regionální význam. Politická hnutí či spolky politického zaměření pak daly vzniknout například komunální politice a na významu nesmíme ubrat třeba i dělnickým spolkům, které mnohdy v ty politické přerostly. Existovaly spolky a hnutí tělovýchovné, kulturní, vzdělávací i osvětové. Spolkový život byl nositelem rozvoje tehdejší demokratické společnosti, která sice stála na pevných konzervativních základech a tradicích, ale nutně se nově formovala a otevírala ve všech oblastech aktivního společenského života. Spolkový život, stejně jako ten politický, kopíroval i národnostní složení státu. I menšiny vytvářely své spolky, hnutí či politické strany.

⁷⁷ P. KOURA, *Swingaři a potápky*.

⁷⁸ Miloslav MOULIS, *Mládež proti okupantům*, Praha 1966.

A nejinak tomu bylo v mládežnickém světě, který dal na různých úrovních vzniknout velkému množství organizací a spolků různého zaměření. Zastoupení zde měly spolky s vlasteneckým rázem, tělovýchovné, kulturní i křesťanské, mezi nimi například Sokol, Orel, Dělnická tělovýchovná jednota, Junák, YMCA, Umělecká beseda aj., ale ve velké míře i spolky politické. Prakticky každá z politických stran měla svoji mládežnickou základnu, například Mládež Československé strany sociálnědemokratické, Mladá generace Československé národní demokracie, Svaz mládeže německé sociálnědemokratické strany, Svaz socialistické mládeže nebo Komunistický svaz mládeže Československa (Komsomol) aj.

Kde hledat základy na kterých v roce 1938 vzniklo *NHPM*? Autoři *Encyklopedického slovníku českých dějin 1938–1945* v samostatném hesle uvedli, že jeho kořeny je potřeba hledat již v roce 1936, kdy byl levicovou mládeží vytvořen Československý ženevský výbor (ČŽV) inspirovaný zasedáním Světového mírového sjezdu mládeže v Ženevě v říjnu 1936. ČŽV sdružil přes půl miliónu mladých lidí protifašistického smýšlení z nejrůznějších organizací. Na jaře roku 1938 došlo k jeho přejmenování na Československý výbor mládeže. Základ tohoto koordinačního orgánu tvořila mládež sociálnědemokratická spolu s mládeží národněsocialistickou. Jejich spolupráce a aktivní snaha překonat politické a ideové rozdíly vedla k tomu, že v době zářijové krize do výboru vstoupili i představitelé pravicových mládežnických organizací, a tak byl vytvořen jednotný mládežnický orgán jehož hlavním požadavkem byla obrana republiky.⁷⁹ Jak uvedl Jan Kuklík st., vytvořila se „politická a organizační platforma, jež dovolila, aby vedle sebe na jedné straně pracovali zástupci mládeže agrární a na straně druhé představitelé komunisticky orientovaného Svazu mladých.“⁸⁰ Tou dobou se také vžil název „Mladé Československo.“ Po podpisu mnichovské dohody došlo k přejmenování hnutí na „Jednotu mladého Československa“, k čemuž došlo dne 5. října 1938. Spolu s tím se začaly projevovat spory o jeho další směřování a politickou orientaci, což bylo analogické s proměnou stranického systému druhé republiky. Připomeňme, že například už na konci října přišlo vedení sociální demokracie s požadavkem na vznik nové strany s názvem Národní strana pracujících lidu (NSPL). Většina politických stran se sloučila do Strany národní jednoty (SNJ) a vzhledem k jejímu apelu na to, že i ona je stranou, jejíž hlavní ideou je sdružovat pracující lid, musela NSPL změnit název na Národní stranu práce (NSP). Její ustavující sjezd se konal 11. prosinec 1938.⁸¹

Dá se tedy říci, že došlo k rozštěpení politického spektra na dvě části – pravicovou, z níž na počátku listopadu 1938 především z iniciativy mladých agrárnků a mladého Národního sjednocení vznikla Mladá národní jednota (MNJ), která ale absorbovala i část mládeže

79 *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM), URL:<http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit. 23. 11. 2024].

80 Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve druhé republice*, Praha 1993, s. 93.

81 Vítězslav KULÍŠEK, *Politika druhé republiky (1938–1939) aneb první kolaps československé demokracie*, Brno 2020, s. 97.

národně socialistické strany, a levicovou, ze které vzniklo NHPM složené ze sociálních demokratů, části národních socialistů a z komunistů. Připomeňme, že MNJ se po březnu 1939 stala základem pro Mládež Národního souručenství.⁸²

NHPM oficiálně vzniklo ustavující schůzi v neděli 13. listopadu 1938, která se konala v Lidovém domě za účasti představitelů sociálnědemokratické mládeže, komunistického Svazu mladých a pražské župy národně socialistické mládeže, která se odmítla podřídit příkazu vedení organizace a vstoupit do MNJ (mládežnická organizace SNJ). Finančně hnutí podporovala NSP, ale nespolupracovalo s MNJ. Naopak bylo vůči ní v opozici, což se liší od loajální spolupráce mezi SNJ a NSP. Podrobně se vzniku NHPM v minulosti věnoval především již zmíněný historik J. Kuklík st.⁸³ Zakládající programový dokument podepsali zástupci Národních socialistů Antonín Zimmer, Karel Smělý, Stanislav Maleček a Richard Luka a za mladé sociální demokraty František Rauš, Antonín Veselý, Blažej Vilím a František Čudovský. V programovém dokumentu nazvaném „První skutečná jednota!“ sice chyběly podpisy komunistů, nicméně s nimi bylo počítáno, což deklaruje to, že dva jejich zástupci byli zvoleni do desetičlenného ústředního přípravného výboru NHPM (4 sociální demokraté, 4 národní socialisté, 2 komunisté). O ustavující schůzi informoval i tisk, a to především *Právo lidu*.⁸⁴ To také na konci listopadu 1938 otisklo programové zásady hnutí,⁸⁵ protože vlastní tiskový orgán NHPM zatím nemělo. Programové zásady NHPM mimo jiné zahrnovaly zachování demokratického charakteru republiky a odmítnutí státní politiky druhé republiky, označované za „dobu velkého národního neštěstí.“⁸⁶ „*Je to hnutí nezávislé, které bude ve svém programu navazovati na program Národní strany práce ve snaze zajistit celé čsl. pracující mládeži lepší zítřek.*“⁸⁷

Organizačně se NHPM, členilo na 13 žup a každé z nich stál v čele desetičlenný župní výbor. Dále se počítalo se založením okresních výborů a místních organizací.⁸⁸ Některé župy, jako třeba župa Brno, byly v ústředním vedení v Praze zastoupeny prostřednictvím svého zmocněnce. Toto členění umožňovalo efektivní řízení a koordinaci aktivit hnutí napříč různými regiony. Zároveň se ale v budoucnu stalo komplikací z hlediska zakonspirování. Přestože vedení NHPM odmítalo přílišnou radikalizaci, jež by mohla ohrozit existenci hnutí i politickou pozici NSP, která zůstávala loajální vůči nové státní moci, mezi mladými členy NHPM se objevovaly výzvy k odporu proti totalitním tendencím ve SNJ, včetně konfrontačního postoje vůči MNJ.

82 Blíže Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Strana národní jednoty: strana vládní a vládnoucí*, Moderní dějiny 1, 1993, s. 219–258.

83 J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*.

84 *Právo lidu*, č. 269, 15. 11. 1938, s. 3.

85 *Právo lidu*, č. 282, 30. 11. 1938, s. 3.

86 M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*, s. 28–29.

87 *Otázky mladých*, Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 3, 13. 1. 1939, s. 4.

88 Tamtéž, s. 28–29; J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*. s. 96.

Složení NHPM odráželo ideovou různorodost hnutí, ale v zásadě se jednotně zaměřovalo na hájení sociálních zájmů dělnické mládeže a prosazování demokratických hodnot. Soustředilo se na oslavy a připomínání významných výročí jako např. narozenin prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, k jehož odkazu se hlásilo. NHPM se snažilo bránit kulturu. Postavilo se například proti útokům na spisovatele Karla Čapka a podporovalo činnost Osvobozeného divadla. Projevilo se to i na stránkách vlastního časopisu s názvem *Hlas Mladých*, jehož šéfredaktorem byl Blažej Vilím a odpovědným redaktorem František Rauš, kterým se povedlo list připravit k vydání na začátku roku 1939. Jednoduché to ovšem nebylo, chyběly zejména finanční prostředky, a proto přípravné výbory uspořádaly sbírku na tiskový fond. První číslo s portrétem T. G. Masaryka na titulní straně vyšlo 19. ledna v nákladu 60 tisíc výtisků.⁸⁹ Jak zhodnotil historik J. Kuklík st., portrét zesnulého prezidenta spolu s citátem z projevu dr. E. Beneše nad jeho rakví značí přihlášení se k oběma demokratickým prezidentům a je v kontrastu s postavením a myšlením příslušníků MNJ, kteří strhli bustu prezidenta Masaryka na pražské filozofické fakultě.⁹⁰ Mohli bychom zde analyzovat jednotlivé texty, které vyjadřovaly jak stanoviska redakce, tak vedení NHPM. Alespoň shrňme, že obsah nebránil pouze českou kulturu, ale obecně politické a kulturní svobody, stavěl se proti antisemitismu, podporoval socialismus, čsl. armádu a obracel se často k Mnichovu a postojům mobilizovaných mladíků, obracel se k venkovu a venkovské mládeži a informoval o aktivitách NHPM.⁹¹ Mezi redaktory a autory článků byli kromě B. Vilíma a F. Rauše například Vojtěch Erban, Jiří Hájek, Jiří Růžička, Jaroslav Mecer, František Kukla, Josef Dvořák, Miloš Krásný a další. Přestože byl časopis výrazně cenzurován, obsahoval otevřenou obhajobu osob, které byly v té době kritizovány – Masaryka, Beneše, Čapka, Voskovce a Wericha.⁹² *Hlas mladých* byl značně cenzurován a vzbudil značnou nelibost jak u říšskoněmeckého, tak u českého pravicového tisku.⁹³ Kvůli svému obsahu, který byl považován za politicky citlivý, byl časopis a jeho tvůrci pod dohledem bezpečnostních složek. Četnické stanice měly za úkol dohlížet na bezpečnost a pořádek ve svých obvodech, což zahrnovalo i kontrolu tiskovin a sledování podezřelých aktivit.⁹⁴ Druhé číslo bylo cenzurováno výrazně více, avšak ne na všechnu kritiku cenzorského úřadu brali redaktori zřetel. K vypuštění některých pasáží nedošlo,

89 NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 635, fol. 5, Administrativa časopisu *Hlas mladých*; V literatuře ale často objevuje informace o 50tisícovém nákladu. Např. Jan RATAJ, *O autoritativní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997, s. 204.

90 J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*, s. 99; *Hlas mladých*, č. 1, 19. 1. 1939, s. 1.

91 Václav ČERNÝ, *Pláč Koruny české*, Toronto 1977, s. 86–87.

92 Připomeňme, že E. Beneš byl v emigraci od 5. října 1938, Karel Čapek zemřel 25. prosince 1938 na plicní edém, Jiří Voskovec odcestoval do USA již na podzim 1938 a Jan Werich ho spolu s hudebníkem Jaroslavem Ježkem do emigrace následovali 9. ledna 1939.

93 J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*, s. 102.

94 Blíže např. NA Praha, f. 225 Prezidium ministerstva vnitra, 225-1171-2, fol. 3.

což mělo za následek, že přípravy třetího čísla přerušil výměrem policejního ředitelství v Praze ze dne 28. ledna 1939 úřední zákaz tohoto týdeníku.⁹⁵

NHPM se soustředilo i na pořádání různých kulturních akcí, z nichž nejvýznamnější byla naplánována na 30. ledna 1939 do pražské Lucerny. O jejích přípravách informoval i *Hlas mladých* a jednalo se o vzpomínkový večer na básníka Jiřího Wolkeru. Jednalo se o kulturně-politickou akci skrze kterou se NHPM představilo veřejnosti a které se zúčastnilo přibližně čtyři tisíce mladých návštěvníků. Zájem byl tak velký, že musel být sál dokonce policejně uzavřen.⁹⁶

Organizační aktivita NHPM v průběhu ledna a února i přes zmíněné překážky sílila, což dokazuje i zájem úředníků politické policie. Informace v jejich zprávách jsou často zveličovány a poukazují například na prosazování komunistické mládeže uvnitř hnutí a na jeho celkovou radikalizaci. Jak hodnotí i J. Kuklík st., podíl funkcionářů a členů Svazu mladých byl sice na činnost NHPM značný, ale korektní a umírněný, protože cílem všech a především vedení NHPM, bylo vyhnout se tomu, aby mohlo být hnutí napadáno a v žádném případě se neohrozila jeho existence.⁹⁷ Na konci ledna 1939 do svých Žup rozeslalo ústřední vedení NHPM oběžník, ve kterém informovalo o zákazu vydávání *Hlasu mladých* a obracelo se na svých 10 tisíc mladých příslušníků.⁹⁸ Výbory pracovaly na rozšiřování své členské základny a literatura obecně udává, že se odhaduje, že počátkem března 1939 mělo NHPM již kolem 20–22 tisíc členů, což bylo na tehdejší politicky obecně rezignované poměry neobvykle mnoho. Toto číslo nelze ověřit archivními materiály, protože členské přihlášky se nedochovaly.⁹⁹ Určité informace lze ale vyčíst například z oběžníků, které do jednotlivých žup zasílal ústřední přípravný výbor.¹⁰⁰

95 O zákazu tisku *Hlasu mladých* informovaly tiskoviny SNJ a MNJ jako Polední list, Večer, aj, které to kvitovaly. Informaci o zakázání *Hlasu mladých* ale otiskly i jiné listy, jako např. deník Národní práce. (Národní práce, č. 31, 31. 1. 1939, s. 3; Národní práce, č. 32, 1. 2. 1939, s. 3.)

96 M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*, s. 35–36; J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*, s. 103.

97 NA Praha f. 225 Prezidium ministerstva vnitra, 225-1171-2, fol. 61–64 a 157–162.

98 NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 633, fol. 25, Dopis F. Rauše informující o zákazu *Hlasu mladých*; NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 635, fol. 7, Dopis F. Rauše informující o zákazu *Hlasu mladých* a o sbírce na nový časopis.

99 Historička Alena Hájková k počtu členů uvedla že odhad je převzat ze zprávy Hedy Synkové, datované 2. srpnem 1940. Ta k počtu členstva došla volným, nepřesným odhadem. Vycházela z předválečného počtu členů Svazu mladých. Od něj odečetla členstvo z odtržených území a organizace pasivní, které do NHPM nevstoupily. Tím dostala cifru 8 tisíc mladých komunistů. Stejný počet členů v NHPM měli sociální demokraté a zbývajících 6 tisíc tvořilo levé křídlo národních socialistů. Část jejich rozsáhlé organizace přestoupila do Mladé národní jednoty. Mnozí členové se přestali o politické dění vůbec zajímat. Alena HÁJKOVÁ, *Strana v odboji: z dějin ilegálního boje KSČ v letech 1938–1942*, Praha 1975, s. 81.

100 Ve zprávě ze dne 23. února 1939 je například uvedeno, že aktuální stav organizací a přípravných výborů, které jsou soustředěny do 12 žup (resp. 13, protože Praha byla rozdělena na 2 župy) v hnutí je 457. NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 633, fol. 35, Oběžník č. 5 ze dne 23. února 1939.

NHPM chystalo na únor a březen 1939 řadu akcí. V první řadě to měly být vzpomínkové večery.¹⁰¹ Kromě lokálních se chystal na 7. března i jeden velký vzpomínkový večer k výročí narozenin T. G. Masaryka a konat se měl v Lucerně. Byl však úředně zakázán. Nutno říci, že mnoho akcí se v tento den konalo na různých místech republiky pod patronací okresních výborů a dle dochovaných zpráv se jich účastnily desítky a někde i stovky lidí.¹⁰²

Dne 12. března 1939 se v Praze konala schůze ústředního výkonného výboru, delegátů jednotlivých žup a zástupců Národní strany práce v čele s A. Hamplem a ústředním tajemníkem B. Laušmanem. Na schůzi se mluvilo hlavně o přípravách svolání ustavujícího sjezdu NHPM. S projevy vystoupila řada přednášejících včetně A. Hampla, A. Zimmera a F. Rauše. Poslední jmenovaný konstatoval, že se počátkem března podařilo dobudovat síť místních organizací hnutí. Zimmer připomněl programové zásady hnutí a z nich vyplývající aktivitu shrnul do pěti zásad, kterými se mělo hnutí řídit při prosazování svých představ o hospodářském, sociálním a kulturním životě ve druhé republice. Byly mezi nimi: národní nezávislost, svoboda lidu, demokratická kontrola hospodářství, sociální spravedlnost, politická i osobní poctivost. Zároveň bylo konstatováno, že se mládež i do budoucna musí vést k vědomí národních tradic a odkazu velkých osobností, jakými byli Hus, Žižka, Havlíček či Masaryk.

14. března 1939 vydalo NHPM v Národní práci reakci na vytvoření samostatného slovenského státu a vyzývalo ke sjednocení všech sil, aby „*náš národ, ač oslaben, byl připraven na nejtěžší zkoušky*“.¹⁰³ V tu chvíli nikdo netušil, jak tato výzva bude aktuální v okamžiku, kdy se text následujícího dne dostal mezi čtenáře.

Ustavující sjezd, během něhož mělo dojít k volbě řádného vedení a schválení programových dokumentů hnutí, byl naplánován na velikonoční svátky 8.–10. dubna 1939 a zúčastnit se jej mělo přes 1000 osob.¹⁰⁴ Vzhledem k březnovým událostem již k němu nedošlo. První období existence NHPM německou okupací skončilo.

V ilegalitě – nová existence NHPM

Po 15. březnu 1939 byla činnost NHPM zakázána policejním ředitelstvím. Místo plánovaného ustavujícího sjezdu povolily úřady pouze likvidační schůzi, na níž se setkali členové ústředního vedení se zástupci krajských organizací. Tato schůze se konala 8. dubna 1939

101 NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 633, fol. 28–31, Oběžník č. 1/39.

102 NA Praha, f. 225 Prezidium ministerstva vnitra, 225-1171-2, fol. 11–14.

103 Národní práce, č. 74, 15. 3. 1939, s. 2; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 237.

104 M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*, s. 35–36.; J. KUKLÍK, *Sociální demokraté*, s. 105–106. Bližší informace k přípravám na sjezd v župě Velká Praha viz NA Praha f. 1019 Organizace mládeže, k. 636, fol. 11–20. Obecně NA Praha, f. 1019 Organizace mládeže, k. 633, fol. 30–44.

v Lidovém domě a kavárně Monopol, kde bylo rozhodnuto o převedení NHPM do ilegality. To znamenalo, že byly dohodnuty přípravy na konspirační práci a vedením jednotlivých žup byly dány úkoly, které měly splnit. Organizace měla nově fungovat prostřednictvím tzv. „trojek“ – tříčlenných skupin, v nichž byli zastoupeni sociální demokraté, národní socialisté a komunisté, aby byla zachována rovnováha mezi jednotlivými složkami hnutí. Dřívější funkcionáři, kteří byli pod dohledem policejních orgánů, se stáhli do ústraní a neúčastnili se řízení ilegální organizace. Vedení NHPM v ilegalitě, tzv. ústřední trojku, tvořili Antonín Zimmer za národní socialisty, Václav Holub za sociální demokraty a Oldřich Papež za komunisty. Struktura se od té dřívější příliš nelišila. Byly vytvořeny ilegální župní výbory, okresní vedení a místní orgány.¹⁰⁵ Systém trojek se uplatňoval na ústřední a krajské úrovni, zatímco na nižších stupních politická příslušnost nehrála roli. Snaha udržet paritní zastoupení ve vedení organizace však vedla k rostoucím názorovým rozporům mezi jednotlivými skupinami. S přechodem do ilegality byl v hnutí patrný i výraznější vliv komunistických mládežníků, což se odrazilo i v ideovém programu NHPM, později Gestapem označovaném jako „Program sedmi bodů“, který byl přijat v dubnu 1939.¹⁰⁶ Jeho znění bylo:

1. Nesouhlasíme [s] dobytím Československa německým vojskem a stávajícími poměry.
2. Bojujeme veškerou silou pro osvobození českého národa.
3. Bojujeme proti zbídačení pracujících vrstev.
4. Stavíme se proti každé germanisaci.
5. K tomuto boji chceme čerpat sílu z dějin a písemnictví Čechů a ze svého existenčního boje a využití zkušeností z dějin jiných národů.
6. Jednotnost socialistické mládeže chceme zachovati také v budoucnosti, táž má být základem budoucího socialistického státu. Proto snažíme se slučovati dřívější socialistické strany.
7. Proti každému, který by tuto jednotnost rušil, stavíme se násilím.¹⁰⁷

Pestrá nebyla jen členská základna, ale i napojení na jiné odbojové struktury. A nejinak tomu bylo i s vlastní činností – od psaní protinacistických hesel, přes účast na protestních akcích až po drobné sabotáže. Na Ostravsku také členové pomáhali ilegálním pracovníkům s přechodem za hranice. Nejvíce aktivity NHPM vyvíjelo v oblasti ilegálního tisku (od letáků

¹⁰⁵ Zdeněk HUNÁČEK a kol., *Český antifašismus a odboj: slovníková příručka*, Praha 1988, s. 238.

¹⁰⁶ *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM), URL: <http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit. 23. 11. 2024].

¹⁰⁷ Např. ABS, sign. S-457-1, Program sedm bodů ilegální organizace NHPM, fol. 72. Jednotlivé přepisy se lišily, ale vyznění zůstávalo totožné. Porovnej: VÚA–VHA, fond Ilegalita, kart. 7, inv. j. 367, sign. 10/5, Zpráva o vývoji, výstavbě a činnosti ilegální organizace NHPM (1940), fol. 10.

až po časopisy). To bylo nesmírně důležité, protože v nových podmínkách uniformované protektorátní žurnalistiky, která se stala nástrojem německé propagandy, sehrály letáky a ilegální časopisy vydávané a distribuované odbojovým hnutím, ostatně jakož i samotnými členy NHPM, klíčovou roli při informování veřejnosti o politické situaci v prvních měsících okupace. Význam ilegálního tisku neklesal ani v pozdějším období. Členové NHPM tiskli protinacistické letáky v Mladé Boleslavi, Olomouci, Ostravě, Plzni, Táboře, Písku a na mnoha dalších místech. Kromě vlastní výroby, která se v Praze soustředila okolo mladých studentů z řad NHPM na vydávání časopisu *Informační služba národního osvobození* (ISNO), byly skrze síť NHPM kolportovány i jiné ilegální časopisy jako *V boj*, *Rudé právo* či *Signál*. Při odbojové činnosti byly využívány i technické prostředky Mladého národního souručenství, jehož někteří funkcionáři zároveň patřili k členům NHPM.¹⁰⁸

Tiskovina ISNO začala vznikat v druhé polovině dubna 1939 kolem studenta právnické fakulty Františka Ošance. Vydavatelská skupina, ve které byli například Otto Pohl, Peter Lammel,¹⁰⁹ Milan Tesař, Jaroslav Bílý, Vojtěch Erban,¹¹⁰ Emanuel Pluhař, funkcionář NHPM Jiří Hájek nebo komunistický novinář Kurt Konrad-Beer, přinášela zprávy z protektorátu i ze zahraničí a také pokyny pro obyvatelstvo. Jejich hlavní snahou bylo správně informovat a bojovat proti nacistické propagandě a mobilizovat lidi k boji za republiku, která podle jejich představ měla být sociálně spravedlivější.¹¹¹ První číslo časopisu vyšlo v květnu 1939. Do listopadu 1939, kdy časopis zanikl v důsledku velkého zatýkání jak v jeho okruhu, tak v NHPM, vyšlo 20 čísel, dochovalo se 14, z toho 2 čísla ve dvou verzích. Začínalo se s malým nákladem 100 kusů.¹¹² Ačkoliv byl časopis vydáván skupinou mladých z okruhu NHPM, nemůžeme ISNO pokládat za tiskový orgán této organizace. Ošanec brzy navázal spolupráci se skupinou vydávající časopis *V boj* (Družstvo v prvním sledu v čele s Jaroslavem Škaldou) a díky jejich technickému zázemí se povedlo zvýšit náklad na 500–600 výtisků. Od 11. čísla je zřetelná i určitá spolupráce redakcí, když některé články byly otištěny v obou časopisech. Z ideového hlediska byla orientace obou časopisů odlišná. ISNO bylo výrazně bojovnějšího a levicovějšího založení. Obecně se časopis hlásil k Edvardu Benešovi a československé zahraniční reprezentaci. Tím měl blízko k názorům a postojům odbojové organizace Petiční výbor věrní zůstaneme (PVVZ). Zároveň byl ovlivněn názory redaktorů – komunistů ve svých řadách (Ošanec, Lammel, Konrad), kteří neskryvali kritiku kapitalismu a idealizovali SSSR jako opravdového bojovníka proti fašismu. Díky tomuto názorovému propojení

108 *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: Národní hnutí pracující mládeže (NHPM), URL:<http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit 23. 11. 2024].

109 Těž byl redaktorem Rudé vlajky.

110 Vlastním jménem Vojtěch Eckstein.

111 Z. HUŇÁČEK a kol., *Český antifašismus a odboj*, s. 238.

112 *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: ISNO, URL:<http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit 23. 11. 2024].

není možné levicově zaměřenou tiskovinu *ISNO* považovat za nedílnou součást ilegálního komunistického hnutí a tisku.¹¹³ Napojení na časopis *V boj* přineslo vydatelům *ISNO* nejen lepší technické zázemí, ale také širší distribuční síť. Šíření *ISNO* nadále probíhalo prostřednictvím Jiřího Hájka a ilegální sítě NHPM. Díky tomu se časopis dostal nejen do Prahy, ale také do Plzně, Českých Budějovic a Jindřichova Hradce. Distribuci na severní Moravě měl na starosti Otto Pohl, který se kvůli hrozbě pronásledování přesunul z Prahy do Olomouce.¹¹⁴

„Isnaři“ a skrze ně i NHPM udržovali kontakty se sovětským a francouzským konzulátem, což umožňovalo výměnu informací do zahraničí. NHPM skrze kontakty „isnařů“ informovalo Československý národní výbor v Paříži a zejména dr. Huberta Ripku o situaci v protektorátu. Kontakty se navazovaly i přes Polsko, například díky doktoru V. Erbanovi, který v létě 1939 odešel za hranice, a také díky kontaktům komunistů.¹¹⁵

Likvidace skupiny kolem *ISNO*, která byla Gestapem sledována již od června, započala koncem srpna 1939 zatčením několika kolportérů. Tím došlo k prozrazení Františka Ošance, který byl zatčen Gestapem a posléze propuštěn jako návnada k odhalení dalších odbojářů. Ošancovi se však podařilo uprchnout do Velké Británie, kde vstoupil do československé zahraniční armády. V Čechách tím vydávání časopisu skončilo (poslední číslo 15), avšak několik čísel ještě vyšlo na Moravě (dochovalo se pouze 20. číslo ze 7. listopadu, které bylo zadrženo v Olomouci). Definitivní konec časopisu nastal v listopadu 1939, kdy došlo k vlně zatýkání okolo časopisu *V boj* a *ISNO* a neunikly ani hlavní vůdčí osobnosti ilegálního i původního NHPM. Byli mezi nimi například Karel Smělý (zatčen 29. listopadu 1939), Jiří Hájek (zatčen 30. listopadu 1939), Oldřich Papež (zatčen 14. prosince 1939) aj. Už po srpnovém zatýkání bylo vytvořeno nové vedení a organizaci převzala náhradní „trojka“ ve složení Leopold Kaniok (za komunisty), Jiří Růžička (za sociální demokraty) a Jiří Kačerovský (za národní socialisty).¹¹⁶

Jednalo se o citelný zásah Gestapa proti NHPM. Decentralizovaná struktura organizace tvořená „trojkami“ zajišťovala vyšší míru utajení než původní struktura hnutí z období druhé republiky a omezovala možnost prozrazení celé sítě v případě odhalení jednotlivých členů. Přestože tento model zlepšil konspiraci, stále existovalo riziko infiltrace a odhalení, což bylo běžné u odbojových skupin té doby. Důležitým faktorem také zůstávaly nezměněné osobní vztahy a styky jednotlivých členů. Přesto zatýkání členů pokračovalo až do jara

113 Jaroslav KOUTEK, *A národ se bránil: (k historii českého nekomunistického odboje v letech 1939–1945)*, Praha 1987, s. 63–64.

114 Ibidem.

115 Ibidem, s. 64. a *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: *ISNO*, URL: <http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit 23. 11. 2024].

116 Přesné datum, kdy se tak stalo, neznáme. V záznamech Gestapa je ale nové vedení uváděno od září 1939, viz VÚA–VHA, f. Německé soudní spisy, k. 6, inv. č. 13/3, NHPM organizační schéma, fol. 67.

1940. Významnou roli při likvidaci především moravských organizací sehrál brněnský funkcionář NHPM František Šmíd. Ten byl 14. listopadu 1939 zatčen v Chrlících u Brna. Později začal spolupracovat s Gestapem a stal se jedním z jeho klíčových konfidentů, známým pod přezdívkou „Velký Franta“.

Dne 2. února 1940 zatkl Gestapo i několik funkcionářů, byli mezi nimi např. Blažej Vilím, František Rauš, Antonín Zimmer, Stanislav Maleček, Jiří Kačerovský, Vratislav Krutina, Zdeněk Koděra, Josef Šnýdr, Jan Kalenda aj. Na jaře 1940 se povedlo několika zatýkáci akcemi od Plzně, přes Prahu až po Ostravu prakticky celé NHPM zlikvidovat. Poslední známí členové NHPM byli Gestapem dopadeni při rozsáhlé akci 29. května 1940.¹¹⁷

Jak uvedl historik Detlef Brandes, který podrobně studoval také zprávy a protokoly SD,¹¹⁸ ztratila těmito zásahy organizace svoji akceschopnost, protože všichni předáci byli zatčeni a místa schůzek prozrazena, technický aparát rozmetán. Zbytku nezbyvalo než si zachránit vlastní kůži. Dále s odkazem na zprávu SD udává: „*Jen v březnu 1940 bylo zatčeno 1907 členů NHPM.*“¹¹⁹ Zde je třeba říci, že se jedná o údaj nepřesný, výroční zpráva vedení SD v Praze za rok 1940 se k NHPM sice skutečně vyjadřuje, popisuje zde dokonce velký vliv komunistů a k činnosti organizace udává, že její členové, převážně mladiství, se výrazně zapojovali do rozšiřování komunistických propagandistických materiálů. NHPM mělo také ovlivňovat jiné české mládežnické organizace jako byl Sokol nebo Dělnická tělovýchovná jednota (DTJ). K zásahu proti NHPM a počtu zatčených udává, že v průběhu roku bylo odhaleno a rozprášeno mnoho skupin, a to některé měly až 200 členů a že o rozsahu a významu těchto zátahů svědčí počet zatčených, kterých bylo jen na Moravě celkem 1907.¹²⁰

117 D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 1999. s. 89.

118 Denní zprávy SD jsou uloženy v (NA Praha), především ve fondu Úřad říšského protektora 1939–1945 (114) a dále jednotlivě ve fondech Německé státní ministerstvo (110) a Úřad říšského protektora – státní tajemník (109). Na tomto místě je potřeba alespoň zkráceně vysvětlit, co tzv. zprávy SD byly. Pražský vedoucí úsek bezpečnostní služby říšského vůdce SS (SD) vydával pro nadřízená místa pravidelná hlášení, které můžeme rozčlenit podle periodicity. Základem jsou tzv. denní zprávy, které vycházely téměř nepřetržitě od června 1939 do roku 1945. Vedle nich však byly v letech 1940 a 1941 vydávány také zprávy měsíční a roční. První z nich se objevila 15. 3. 1940, tedy u příležitosti výročí okupace českých zemí a shrnovala v obecné rovině dění prvního roku Protektorátu Čechy a Morava. Na tento roční souhrn navazovala zpráva z 1. 5. 1940, která zahrnovala období od poloviny března do konce dubna 1940. Celkem byly od března 1940 do srpna 1941 vydány 2 „roční“ zprávy (jedna za období 15. 3. 1939 – 15. 3. 1940, druhá do konce roku 1940) a 16 měsíčních (8 v roce 1940 a 8 v roce 1941). Vydávání těchto měsíčních zpráv skončilo se změnou protektorátní politiky s příchodem R. Heydricha, který do Hitlerovy kanceláře o situaci v protektorátu zasílal zprávy sám. Podrobně např. Pavla PLACHÁ – Jan VAJSKEBR, *Spejbl a Hurvínek v hledáčku pražského Sicherheitsdienstu*, Paměť a dějiny 1, 2018, s. 56; K organizaci a působení SD v protektorátu viz Stanislav BIMAN, *Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava (Vznik, organizace, činnost)*, Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 297–356.

119 D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 89.

120 NA Praha, fond 114, kart. 36, sign. 114-9-25, Roční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za rok 1940, fol. 53.

Zprávy SD se k NHPM vyjadřovaly vícekrát, většinou se ale jednalo o celkově hodnotící popis činnosti členů, které zároveň spojovaly s ilegální činností komunistů. Sdělovaly například: „*V oblasti mládeže se marxismu podařilo relativně rychle získat vlivnou pozici v české jednotné mládežnické organizaci a v některých regionech se dostat na absolutně vedoucí pozice. Tak například v Praze byly mezi jednotkami ČNS-mládeže rozšiřovány komunistické propagandistické materiály a v Plzni byly jednotlivé buňky ČNS-mládeže pod marxistickým vedením dočasně ozbrojeny pistolemi.*“¹²¹ V květnu 1940 pak také shrnovala: „*Nelegální mládežnická organizace šířila známé nenávistné časopisy (V boj) a letáky mezi svými členy. V jednotlivých oblastech byly lokálně vyráběny a distribuovány samostatně tištěné letáky. Nejaktivnější byla komunistická skupina uvnitř NHPM. Ta pokračovala ve výrobě komunistického nenávistného časopisu ‚Rudé právo‘ a zejména jej distribuovala v průmyslových oblastech.*“¹²² Následující měsíc zpráva například obsahovala: „*V souvislosti s nelegálním ‚Národním hnutím pracujících mládeže‘ (NHPM) došlo k dalším zatčením v Praze, Hradci Králové, Plzni a Klatovech. Přitom bylo v Praze zjištěno, že jen v oblasti Praha-Dejvice má organizace přes 200 členů.*“¹²³ Následně měsíční zprávy SD na dlouho dobu o NHPM mlčí a až v březnu 1941 podávají souhrnné informace o likvidaci hnutí a soudech s jeho členy. „*Sdružení NHPM bylo rozpuštěno jen formálně a nadále pracovalo ilegálně pod vedením výkonného výboru. Ve svém časopisu ISNO – Informační služba národního osvobození se vyslovovalo pro znovuzískání plné státní suverenity českého národa. Vydavatelé tohoto časopisu byli již v srpnu 1939 zatčeni a v rámci dalšího potlačení byla celá organizace eliminována. [...] V souvislosti se státní policejními zásahy proti komunistickým dělnickým mládežnickým organizacím [NHPM – Národní hnutí pracujících mládeže, pozn. aut.] byli zatčeni členové nyní předvedeni před berlínský lidový soud k odsouzení.*“¹²⁴

Vedoucí představitelé NHPM byli skutečně souzeni Lidovým soudním dvorem v Berlíně, a to ve dnech 17.–18. prosince 1940. Za přípravu vlastizrady a šíření ilegálních tiskovin byli odsouzeni k trestu odnětí svobody: Jiří Hájek a Antonín Zimmer na 12 let, Oldřich Papež na 10 let, Jiří Kačerovský a Jiří Růžicka na 8 let a František Rauš s Blažejem Vilímem na 6 let káznice. Nižší funkcionáři NHPM, zejména krajští a okresní představitelé, byli souzeni v březnu a červnu 1941. Některé procesy proběhly i u Vrchního zemského soudu v Drážďanech nebo v Bamberku,¹²⁵ kde byla souzena řada krajských a okresních

121 NA Praha, fond 114, kart. 35, sign. 114-9-22, Roční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za obd. 1939–15. 3. 1940, fol. 52.

122 NA Praha, fond 114, kart. 35, sign. 114-9-18, Měsíční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za květen 1940 z 1. 6. 1940, fol. 54.

123 NA Praha, fond 114, kart. 35, sign. 114-9-18, Měsíční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za červen 1940 z 1. 7. 1940, fol. 57.

124 NA Praha, fond 114, kart. 36, sign. 114-9-26, Měsíční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za březen 1941 z 1. 4. 1941, fol. 59–60.

125 V Bamberku sídlil Vrchní zemský soud, Krajský soud a v roce 1933 zde byl zřízen i zvláštní soud tzv. Sondergericht.

pracovníků NHPM.¹²⁶ Právě v Bamberku byl například souzen Josef Kolečko, Tresty byly různé a pohybovaly se většinou v rozmezí 2 až 6 let káznice. Tresty si odsouzení odpykávali v různých věznicích v Říši.¹²⁷ Znamé jsou i takové případy, kdy nebyli vězni po odpykání trestu propuštěni na svobodu, ale převezeni do Terezína a dále do Osvětimi, kde následně zemřeli. To byl například případ manželů Miloslava a Anežky Kočových.¹²⁸

Ačkoliv činnost a existence NHPM skončila na jaře 1940, osudy jeho členů, ať již dopadených a odsouzených nebo i těch, kterým se povedlo Gestapu uniknout, ale pokračovaly dál. Co o nich dnes víme? Ti, co ušli zatčení často hledali další spojení na jiné odbojové skupiny a mnozí pokračovali v ilegální práci. Někteří se připojovali do skupin koordinovaných KSČ. Připomenout můžeme například i činnost Revoluční organizace mládeže založené na jaře 1940 nebo aktivity okolo komunistického časopisu *Předvoj*. Jiní využili svých spojení na Petiční výbor věrní zůstaneme (PVVZ), YMCU apod. Byli tací, kteří si odpykali svůj trest a po propuštění z vězení se vrátili do vlasti a opět se zapojili do odbojové činnosti. Jiní, a nebylo jich málo, se dočkali osvobození ve vězení jako J. Hájek ve Waldheimu, či v koncentračním táboře jako J. Kolečko v Buchenwaldu.

Osudy mládežníků spojených s NHPM by bylo zajímavé sledovat i v následující době po roce 1945. To už by ale byla jiná kapitola. Mládežníci, kterým bylo v období protektorátu okolo dvaceti, ale mnohdy i přes třicet let, byli více sociální kategorií než skupinou ohraničenou věkem. Jejich transformace v průběhu válečných let byla založena na určitém mezigeneračním vymezení se vůči prvorepublikové reprezentaci politických i společenských elit, jakož i vůči svým rodičům. Vliv vlastního válečného prožitku těchto mládežníků (coby sociální skupiny i kategorie) měl po roce 1945 výrazný vliv na poválečné smýšlení společnosti a její uspořádání.

Možnosti a limity výzkumu NHPM

Mohlo by se zdát, že historie NHPM je jasná, uzavřená a že není co dál zkoumat a bádát. Předchozí odstavec nabízí jen jednu z mnoha možností, jak na NHPM můžeme nově nahlížet. Navíc opustíme-li obecnou rovinu a zaměříme se na vnitřní uspořádání organizace

126 Svědectví o tom podal např. Jiří Hájek, který byl z věznice v Ebrachu do Bamberku převezen jako svědek v březnu 1941. Srov. Jiří HÁJEK, *Paměti*, Praha 1997, s. 89.

127 Podrobné informace o zadržení, přípravě obžaloby, soudních procesech i následného pobytu ve vězení nabízí materiály, které se k jednotlivým osobám či skupinám osob dochovaly a jsou dnes uloženy v VÚA–VHA, f. Německé soudní spisy.

128 NA Praha, fond ÚV ČSPB – Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha, č. 3315, Vorel Josef. Protifašistický odboj a památná místa okresu Plzeň-sever. 1988/89, 148 s.; VÚA–VHA, fond Ilegalita, kart. 24, inv. j. 1123, sign. 27/56, Zpráva Jana Koči o jeho ilegální činnosti a činnosti jeho syna Miloslava Koči (1949), fol. 1–3.

a její fungování s akcentem například i na lokálních buňky, jejich členy a osudy těchto lidí, mnohdy začneme tak říkajíc „na zelené louce“ a výsledek badatelského úsilí může být velmi cenný, neboť se mnohdy jedná o první systematické zpracování dané problematiky.

Oficiálních materiálů k organizaci NHPM se příliš nedochovalo. Pojďme se věnovat archivním pramenům, které můžeme rozdělit dle 2 období existence hnutí. Nejprve tedy ty vypovídající o prvním období – tedy legální existenci hnutí. V Národním archivu v Praze je ve fondu *Organizace mládeže (1918–1938)* i „podfond“ NHPM. Jedná se prakticky o 4 složky materiálu z období do 15. března 1939, jako jsou informace z ústředí NHPM, kulturně propagační materiál, „*Hlas mladých*“ – redakce a administrativa, Pražská župa NHPM. Jak lze jen z tohoto výčtu vyčíst, obsah je dosti torzovitý a badatelsky byl využit na maximum. Zajímavý je i samotný fond *Organizace mládeže*, který se mimo jiné věnuje studentskému hnutí, komunistické mládeži nebo Svazu mladých. K období legální existence NHPM lze bádát také ve fondech stran z jejichž řad bylo hnutí složeno, tedy ve fondech *Archiv České strany národně sociální, Československá sociální demokracie, KSČ – Ústřední výbor 1921–45, Praha*.

Dobrodružnější je ovšem pátrání po materiálech z období ilegální existence NHPM po 15. březnu 1939. Zde bych upozornila na 3 základní archivy, kde je možné pátrat. V první řadě je to Národní archiv v Praze (NA Praha), kde se jedná primárně o fond Okupační vězeňské spisy, který obsahuje i kdysi původní fond Gestapo Brno. I když poměrně roztroušeně, dají se zde najít materiály k ilegální organizaci NHPM na Plzeňsku, Brněnsku, Blanensku, Mladoboleslavsku, různé vyšetřovací protokoly, obžalovací spisy, ale také rozsudky říšských soudů. Dohledán zde byl i materiál k organizaci *ISNO – Informační služba národního osvobození*. Zajímavý je dále fond *Státní tajemník K. H. Frank při říšském protektorovi*, v němž se například také torzovitě nachází obžalovací spisy na funkcionáře Národního hnutí pracujících mládeže nebo shrnující zpráva, kterou podalo Gestapo K. H. Frankovi o vývoji a výstavbě organizace NHPM a její ilegální činnosti. Ve spisech se také nachází plánek rozčlenění této organizace s vedoucími jednotlivých skupin.¹²⁹ Dílčí poznatky SD o činnosti organizace NHPM za rok 1940 a zároveň obžalovací spis na funkcionáře NHPM se nachází i ve fondu *Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha*. Návrh organizačního řádu Národního hnutí pracujících mládeže, r. 1939 a obžalovací spis na funkcionáře NHPM jsou také ve fondu *Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha*. Tento fond je využitelný mimo jiné i jako doplňující zdroj informací o předválečných aktivitách pozdějších členů domácího odboje. Pro zasazení odbojových aktivit vybraných členů hnutí do širšího kontextu, jenž je tvořen také jejich politickou činností před okupací může sloužit také například fond *Policejní ředitelství*

¹²⁹ NA Praha, f. 109 Státní tajemník K. H. Frank při říšském protektorovi, 109-7-52, fol. 38b.

Praha-II. Budeme-li pátrat po konkrétních osobách, zmínit můžeme také zde uložené osobní fondy či pozůstalosti např. Blažeje Vilíma, Stanislava Pošusty nebo Jiřího Hájků. Osobně jako velmi užitečný považuji fond ÚV ČSPB – *Český svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor*, kde se v souboru tzv. soutěžních historických a vzpomínkových prací, jichž je okolo 3000, dají najít různé informace. Někdy se jedná o osobní vzpomínky, jindy o historická zpracování různých témat. Je třeba říci, že jsou zde texty různé úrovně, kvality i rozsahu. V souboru se dá hledat pomocí pomůcek jak tematicky, tak jmenně.

Asi žádnou odbojovou skupinu, a o NHPM to platí stejně tak, nemůžeme začít studovat tzv. ze shora, nýbrž ze spodu z příběhů jednotlivých účastníků či jejich užších skupin a teprve propojení konkrétních jmen dá nahlédnout na složitost sítě vlastní organizace. V Archivu bezpečnostních složek (ABS) se kromě studia inventářů a následně vlastních fondů vyplatí zažádat o jmennou lustraci vytipovaných osob. Nejvíce relevantních záznamů, a tedy i velké pole pro bádání a studium, nabízí stěžejní fond *Německé soudy v říši*, jenž obsahuje písemnosti z činnosti německých soudů v době II. světové války, převážně osobní svazky zajištěných a odsouzených protektorátních příslušníků. Písemnosti německého Lidového soudního dvoru v Berlíně (Volksgerichtshof) obsahují vyšetřovací materiály Gestapa a státních zastupitelství, stejně jako materiály německých mimořádných soudů (Sondergerichte) a nižších německých soudů (zemský soud v Praze, Brně, Litoměřicích, Drážďanech, Mnichově aj.). Vedle obžalovacích a vyšetřovacích materiálů zde jsou také rozsudky. Neméně významný je fond *Německé soudy v Protektorátu Čechy a Morava*, jenž obsahuje písemnosti vzniklé činností německých soudů v Protektorátu. Jedná se rovněž především o osobní svazky zajištěných a odsouzených protektorátních příslušníků v době německé okupace za odbojovou činnost. Vedle toho, ač to pro studium NHPM není tak zajímavé, obsahuje osobní svazky zaměstnanců justiční služby, prokurátorů, soudců a advokátů, kteří působili u německých soudů a státních zastupitelství v protektorátu, posudky SdP a NSDAP a služební hodnocení soudních zaměstnanců. Některé osoby zapojené do odboje ale nakonec mohli z různých důvodů začít spolupracovat s nacistickými bezpečnostními složkami, a proto je důležité procházet i záznamy v *Kartotéce spolupracovníků německých bezpečnostních složek Abwehr a Gestapo*, kde se nachází karty spolupracovníků. V ABS jsou ale i fondy, které obsahují materiály vzniklé až v poválečném období z důvodu různého prověřování a vyšetřování. Studium nás mnohdy zavede i do fondů: *Správa vyšetřování StB – Stíhání nacistických válečných zločinců*, *Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD*, *Odbor politického zpravodajství ministerstva vnitra* nebo *Ústředna Státní bezpečnosti Praha*. Relevantní je také bádání ve fondu *Sbírka různých písemností*.

Posledním z hlavní trojice institucí, kde lze téma NHPM primárně bádání, je Vojenský historický archiv, který je přímo podřízen Vojenskému ústřednímu archivu, ve zkratce

VÚA–VHA. Pro hlubší poznání problematiky jednotlivců zapojených do odboje nám poslouží materiály k *Osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb.*, které archiv spravuje. Sbírka obsahuje abecedně řazený seznam všech osob, které v letech 1947 až 2005 žádaly o osvědčení o účasti na národním boji za osvobození podle § 8 zákona 255/46 Sb. ze dne 19. prosince 1946 o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození. Databáze eviduje jak uznané, tak zamítnuté žádosti a tyto osobní spisy jsou skutečně nenahraditelným a mnohdy také jediným zdrojem informací o příslušnících domácího odboje a politických věznicích v období 2. světové války. Podobně jako v NA a ABS je i zde stěžením materiálem ke studiu obsahem podobný fond *Německé soudní spisy – odboj v ČSR (1939–1945)*, jehož význam je značný, protože se jedná o originály německých soudních a trestních spisů a pro námi studované období (tj. 1939–1941) i ve velmi zachovalé kvalitě a uceleného rozsahu. Materiály, zejm. úřední povahy, v tomto fondu uložené, poskytují podrobné záznamy ze soudních řízení a další informace o mnohých členech NHPM. Podobně je tomu i ve fondu *Sbírka nacistických procesních spisů československých občanů (1939–1945)*. A pro oba fondy platí, že v inventáři lze vyhledávat jak tematicky, tak pomocí jmenného rejstříku, což práci pro začátek velmi usnadní. Projít následně poměrně velké množství materiálu, již tak jednoduché není. Dalším souborem, který poskytuje relevantní materiál k tématu je fond *Ilegalita*, jenž začal vznikat v souvislosti s poválečným prošetřováním činnosti ilegálních odbojových skupin. Obsahem jsou spisy o ilegálních činech konkrétních osob nebo odbojových skupin, ale také různá schémata a seznamy k určitým událostem, zprávy osob o jejich činnosti, různá svědectví i dotazníky, posudky, potvrzení nebo životopisy. Ve sbírce se nacházejí jedinečné materiály dokumentující ilegální činnost s důrazem na aktivity KSČ. Ale i materiály k nekomunistickému odboji či partyzánským skupinám jsou zde hojně zastoupeny. Tato sbírka je jedním z nejdůležitějších pramenů k dějinám protifašistického odboje a odporu v českých zemích. Inventář k fondu obsahuje rejstříky ilegálních skupin, ale také jmenný a místní rejstřík, což velmi usnadňuje orientaci ve fondu. K NHPM a některým jeho členům se zde podařilo nalézt žádosti o uznání odbojové činnosti a různá svědectví, která mají často neocenitelný význam v podrobném popisu odbojové činnosti. Dalším významným fondem je sbírka *DO – Domácí odboj*, který obsahuje materiál týkající se domácího odboje, podzemních hnutí a partyzánské činnosti. Jsou zde především různé zprávy, hlášení a písemný materiál ilegálních a partyzánských skupin. Dále různé doklady o činnosti, letáky, časopisy, vyhlášky. Z hlediska NHPM se však tento fond příliš využít nedá. Pokud bychom se ale zajímali např. o *ISNO* nebo ještě lépe o časopis *V boj* a lidi okolo něj, pak se jedná o výjimečný zdroj informací. Co ale překvapí, je poměrně zapomenutá Sbírka vzpomínek, která však nemá vlastní inventář a jednotlivé vzpomínky se dají hledat

pouze na základě katalogových lístků. Jedná se vesměs o materiál, který byl poplatný minulému komunistickému režimu. Odhlédneme-li od dobového ideologického patosu, některé vzpomínky, jako např. J. Hájka, F. Švamberka, R. Mixy, M. Kubarta, O. Papeže, J. Závodského, V. Krutiny, J. Metelky, aj. nám nabídnou další informace k činnosti NHPM a obecně o odbojovém hnutí.

Pokud budeme chtít charakterizovat odborné práce, které k tématu vznikly, nezabere nám to mnoho času. Nejprve musíme říci, že dosud nevznikla publikace, která by se NHPM jako celku věnovala. Asi nejlépe historiografie podchytila první legální období existence tohoto hnutí, což dokládá zmíněná literatura v předešlých odstavcích.¹³⁰ Pro druhé, tedy ilegální období NHPM se s odbornými texty setkáváme již výrazně méně a spíše se mu okrajově věnují některé práce v rámci širšího kontextu českého protinacistického odboje. Na ty bylo výše již také odkazováno.¹³¹ Existuje ale přece jen literatura, která má zásadní význam pro studium tohoto tématu.

V první řadě se jedná o knihu M. Moulise *Mládež proti okupantům*.¹³² Jak bylo již konstatováno v oddíle věnovaném tématu protektorátní mládež a historiografie, tato kniha vyšla v roce 1966 nakladatelstvím Svoboda a zaměřuje se na odbojové aktivity české mládeže během nacistické okupace v letech 1939–1945 s akcentem právě na působení NHPM. Moulis ve své knize detailně popisuje vznik, strukturu a činnost NHPM. Zdůrazňuje, jak se tato organizace stala jedním z pilířů mládežnického odboje v protektorátu. Autor také analyzuje motivace mladých lidí, kteří se k NHPM přidávali, a jejich odhodlání bojovat za svobodu své země. Kniha obsahuje konkrétní příběhy členů NHPM, jejich akce a osudy, čímž poskytuje hluboký vhled do fungování této odbojové skupiny. Díky těmto detailním popisům a analýzám představuje kniha cenný zdroj informací o roli NHPM v protinacistickém odboji. Přesto má určité limity a slabiny, které je třeba brát v úvahu. Některé již byly také nastíněny. Připomeňme, že Moulis byl profesí novinář, ale především přímý účastník odboje a člen NHPM. Za svoji činnost byl odsouzen a trest si

130 Výběrem: J. KUKLÍK, *Sociální demokraté ve druhé republice*; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Strana národní jednoty*; *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM), URL: <http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Slovník38_45.pdf>, [cit. 23. 11. 2024]; V. KULÍŠEK, *Politika druhé republiky (1938–1939)*; J. RATAJ, *O autoritativní stát*; V. ČERNÝ, *Pláč Koruny české*; J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939*.

131 Výběrem: Z. HUŇÁČEK a kol., *Český antifasismus a odboj: slovníková příručka*; *Encyklopedický slovník českých dějin 1938–1945*, heslo: Národní hnutí pracujících mládeže (NHPM); J. KOUTEK, *A národ se bránil*; D. BRANDES, *Češi pod německým protektorem*; A. HÁJKOVÁ, *Strana v odboji*; Miloslav MOULIS et al., *Z mých vzpomínek*, Praha 2016; Karel HRUBÝ et al., *Léta mimo domov: k historii Československé sociální demokracie v exilu*, Praha 1996; *Odboj a revoluce 1938–1945*; Miloslav MOULIS, *Druhý rozsudek vykonán: zpráva o mém otci*, Praha 2009; Vojtěch MENCL – Oldřich SLÁDEK, *Dny odvahy: z historie revoluční skupiny Předvoj*, Praha 1966.

132 M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*.

odpykával nejen v německé káznici Amberg, ale také v koncentračních táborech Osvětim a Buchenwald. Při čtení knihy je toto třeba mít na paměti. Znatelná je ideologická zátěž a dobový kontext. Kniha vyšla v době, kdy československá historiografie byla silně ovlivněna komunistickou ideologií a odboj byl často interpretován z hlediska třídního boje a zvýrazňována byla role komunistických organizací na úkor jiných skupin. Moulis byl jako novinář i historik, nebo lépe řečeno autor historických prací, spojený s oficiálním výkladem dějin, což vedlo k určité selektivnosti informací. NHPM bylo sice levicově orientované, ale nešlo o čistě komunistickou organizaci. Rozsah činnosti NHPM a především jeho vazby na nekomunistické struktury jsou tak částečně zkresleny. Dalším limitem práce je omezení pramenné základny. Kniha je publicistická a popularizační, nikoli akademická monografie založená na hlubokém archivním výzkumu. Přestože Moulis čerpal z některých dostupných dokumentů a vzpomínek pamětníků, přístup k archivní dokumentaci byl v 60. letech omezený. Mnohé podstatné prameny zůstávaly utajené nebo byly teprve zpracovávány.

Nedostupnost pramenů mnohdy vede ke zjednodušené interpretaci role NHPM, jakož i mnohých jeho členů. Velkým problémem je i absence kritického aparátu. Kniha neobsahuje podrobné odkazy na prameny a literaturu, což komplikuje ověřování faktů. Mnohé informace jsou podány v narativní podobě bez možnosti zpětné verifikace původu tvrzení. Chybí kritická analýza různých verzí událostí. Autor často přejímá osobní svědectví jako jednoznačná fakta, aniž by je konfrontoval s jinými zdroji. Podrobnosti o struktuře, členech a konkrétních akcích NHPM mohou být neúplné nebo interpretované jednostranně. Zároveň je také patrný důraz na hrdinskou naraci. Text má emocionálně laděný styl a staví odbojáře do role hrdinů bez výraznějšího zohlednění jejich slabin, vnitřních sporů či selhání. Toto zjednodušené pojetí může vést k idealizaci odboje, aniž by plně reflektovalo složitost rozhodování mladých lidí v nebezpečné situaci. Chybí podrobnější analýza selhání, zrady či vnitřních konfliktů uvnitř odbojových skupin. Obraz NHPM může být příliš idealizovaný, přičemž chybí kritická reflexe obtíží, rizik a případných chyb členů organizace. Souhrnně lze říci, že kniha je cenným historickým svědectvím, ale je třeba ji vnímat kriticky a doplňovat ji modernějšími historickými pracemi založenými na archivním výzkumu.

Druhou knihou, kterou je třeba zmínit, jsou *Paměti Jiřího Hájky* (1913–1993),¹³³ československého politika a diplomata, který během svého života zastával různé významné funkce, včetně ministra školství (1965–1968) a ministra zahraničních věcí (1968). Kniha byla vydána v roce 1997 a poskytuje hluboký vhled do politického a společenského vývoje Československa od 30. do 80. let 20. století. Hájek mapuje svůj osobní a profesní život počínaje svým zapojením do levicově orientovaných mládežnických organizací před druhou

133 J. HÁJEK, *Paměti*.

světovou válkou. Detailně popisuje své zkušenosti z období druhé republiky, protektorátu a poválečného Československa. Zvláštní pozornost věnuje událostem Pražského jara v roce 1968, kdy jako ministr zahraničí protestoval proti sovětské okupaci na půdě OSN, což vedlo k jeho následné politické perzekuci během normalizace. Kniha také reflektuje jeho angažmá v disidentském hnutí a roli mluvčího Charty 77. Pro naše téma jsou nejdůležitější zmíněné úvodní kapitoly, kde mimo jiné popisuje nejen své aktivity v NHPM, ale obecně okolnosti jejího vzniku a fungování, vč. přechodu do ilegality. Dále se věnuje svým zážitkům a zkušenostem z doby svého zatčení a věznění v nacistických káznících, kde byl od listopadu 1939 až do konce války. Kniha je výjimečným svědectvím, avšak má své limity. Prvním z nich je její memoárový charakter. V osobních vzpomínkách mohou být některé události interpretovány subjektivně, což může ovlivnit objektivitu popisu. Zároveň byly některé události popisované v knize zaznamenány až s letitým odstupem, což mohlo ovlivnit přesnost vzpomínek. Na druhou stranu je třeba říci, že J. Hájek své zkušenosti z období druhé světové války zaznamenával průběžně již od roku 1945, což dokumentují různá svědectví a vzpomínky uchované v archivech, což autentičnosti vydaných vzpomínek napomáhá. Je ale potřeba pracovat s tím, že autor sám prošel nějakou korekcí a autocenzurou. Samotný žánr také nevyžaduje ověřování informací a neodkazuje na dochované prameny, což sťažuje ověření některých informací. Přes všechny tyto limity jsou Hájkovy *Paměti* důležitým zdrojem pro pochopení československé historie, avšak je vhodné je číst s kritickým odstupem a v kontextu dalších historických studií.

Dá se říci, že tyto dvě knihy, jsou základními publikacemi k výzkumu tématu NHPM, protože obsahují jak ucelenější popis, tak detaily založené na vlastním prožitku událostí. Ku podivu je ale možné pracovat i s beletristickou literaturou, jako je kniha Františka Kroce a Jindřicha Jiráska *Jména zkropená krví: Václav Mařík, Josef Česák, Miloslav Koča, Anežka Kočová*,¹³⁴ jež se zaměřuje na osudy čtyř českých odbojářů během druhé světové války. Tito jednotlivci byli aktivní v levicovém protinacistickém odboji vč. NHPM a jejich příběhy ilustrují odvahu a oběti, které přinesli v boji proti okupantům. Kniha detailně popisuje jejich odbojovou činnost, zatčení Gestapem, věznění a tragické osudy v koncentračních táborech, včetně korespondence mezi Miloslavem Kočou a jeho manželkou Anežkou během jejich uvěznění.¹³⁵ Autoři tyto dopisy získali od rodiny manželů Kočových a v knize je použili.

134 František KROC – Jindřich JIRÁSEK, *Jména zkropená krví: Václav Mařík, Josef Česák, Miloslav Koča, Anežka Kočová*, Plzeň 1982.

135 Anežka Kočová se narodila 14. června 1912 a zahynula 21. listopadu 1942 v Osvětimi. Viz PT – Databáze politiky a rasově pronásledovaných osob, URL:<<https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/mp-kocova-anezka/>>, [cit. 17. 3. 2025]; Miloslav Koča se narodil 28. března 1911 a zemřel 24. března 1943 v Osvětimi. Viz PT – Databáze politiky a rasově pronásledovaných osob, URL:<<https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/mp-koca-miloslav-2>>, [cit. 17. 3. 2025]; VÚA–VHA, Sběrka Osvědčení

Jedná se o beletristický text, který byl velmi poplatný době svého vzniku a komunistické ideologii. Na druhou stranu vznikl na základě autentických svědectví, archivních materiálů a korespondence zúčastněných. Právě ta může posloužit i v našem výzkumu jako důležitý pramen.

Vzhledem k rozlehlosti sítě organizace NHPM je potřeba myslet i na prameny, které nám mohou přiblížit regionální kontext a často nás mohou nasměrovat také do lokálních archivů. Míním tím závěrečné studentské práce, které mají velmi často při popisu různých témat k dějinám protektorátu regionální akcent. NHPM nebo jeho členům se alespoň okrajově věnovali např. Vít Oliberius v diplomové práci *Plzeňský odboj za druhé světové války*¹³⁶ nebo dříve Barbora Boříková v diplomové práci *Odboj na Plzeň-sever za druhé světové války*,¹³⁷ oba s akcentem na Plzeňsko. Stejnou lokalitu v kontextu poválečného vývoje a vlivu KSČ ve své práci popsal Jakub Šlouf.¹³⁸ Moravský prostor se pak promítnul v několika pracích reflektující mimo jiné také působení člena NHPM a následně také konfidenta Františka Šmída alias Velkého Franty: Pavlína Kubitová, *Odbojová činnost na Boskovicku za druhé světové války*,¹³⁹ Lukáš Slouka, *Protinacistický odboj na Blanensku a Boskovicku v letech 1939–1945*,¹⁴⁰ nebo práce Václava Adamce *Referát II A brněnského Gestapa 1939–1943*.¹⁴¹

Závěrem

Předchozí text přináší jak samotný příběh NHPM, který propojuje témata odboje, levicového smýšlení a aktivismu mladé generace v období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava, tak jeho ukotvení v historiografii. Text ukazuje, že NHPM bylo výrazně aktivní nejen ve své legální podobě do března 1939, ale i v následné ilegální činnosti. Odvážné aktivity členů NHPM – vydávání ilegálních letáků, distribuce ilegálních tiskovin, zapojení

podle zákona č. 255/1946 Sb. č. 123633/48; VÚA–VHA, fond Ilegalita, kart. 24, inv. j. 1123, sign. 27/56, Zpráva Jana Koči o jeho ilegální činnosti a činnosti jeho syna Miloslava Koči (1949), fol. 1–3.

136 Vít OLIBERIUS, *Plzeňský odboj za druhé světové války*, Diplomová práce, FF ZČU, Plzeň 2019, URL:<<https://naos-be.zcu.cz/server/api/core/bitstreams/ce1d1adf-8529-40a5-ac27-6279e9ffdd7a/content>>, [cit. 17. 3. 2025].

137 Barbora BOŘÍKOVÁ, *Odboj na Plzeň-sever za druhé světové války*, Diplomová práce, PedF UK, Praha 2012, URL:<<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/39795>>, [cit. 17. 3. 2025].

138 Jakub ŠLOUF, *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*, Diplomová práce, ÚČD FF UK, Praha 2008, URL:<<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/15015>>, [cit. 17. 3. 2025].

139 Pavlína KUBITOVÁ, *Odbojová činnost na Boskovicku za druhé světové války*, Bakalářská práce, HÚ FF UHK, Hradec Králové 2017, URL:<<https://theses.cz/id/x8howj/STAG86472.pdf>>, [cit. 17. 3. 2025].

140 Lukáš SLOUKA, *Protinacistický odboj na Blanensku a Boskovicku v letech 1939–1945*, Diplomová práce, FF MUNI, Brno 2020, URL:<<https://is.muni.cz/th/injnn/>>, [cit. 17. 3. 2025].

141 Václav ADAMEC, *Referát II A brněnského Gestapa 1939–1943*, Diplomová práce, FF MUNI, Brno 2012, URL:<<https://is.muni.cz/th/dmcji/>>, [cit. 17. 3. 2025].

členů do vydávání časopisu *ISNO*, až po přímé kontakty se zahraničním odbojem – jsou dokladem odhodlání tehdejších mládežníků a mnohdy také jejich ideového zakotvení. Dramatický vývoj této organizace, zakončený rozsáhlým zatýkáním a represáliemi, odhaluje nejen mimořádnou odvahu jejich mladých členů, ale nastiňuje také jejich mnohdy tragické osudy, které zůstávají v historiografii doposud spíš opomíjeny. To vše bude předmětem dalšího výzkumu. Text se snaží navést na to, jak studium této problematiky může přispět k hlubšímu pochopení dosud málo zkoumané kapitoly českých dějin.

Tato přehledová studie se zároveň snaží téma zasadit do historiografického kontextu a podat důkladný přehled o proměnách československé historiografie týkající se období nacistické okupace se zvláštním důrazem na výzkum domácího odboje a roli mládeže. Sleduje vývoj bádání od poválečných memoárů, přes ideologicky zatíženou produkci 50. let, reformní úsilí 60. let až po dnešní pluralitní přístupy kombinující politické, sociální, kulturní i mikrohistorické perspektivy. Poukazuje na institucionální i metodologické proměny výzkumu, přičemž zvláštní pozornost věnuje stále podceněné problematice mládeže v protektorátu.

Možnosti dalšího výzkumu NHPM jsou značné, avšak narážejí na několik zásadních limitů. Největší překážkou je fragmentárnost dochovaných pramenů – organizace byla z velké části zlikvidována již v roce 1940 a mnoho dokumentů se nedochovalo buď vůbec, nebo jen částečně. Klíčovým zdrojem zůstávají vzpomínky pamětníků, archivní soudní protokoly, záznamy Gestapa a výslechové protokoly, jejichž interpretace je však metodologicky náročná. Výzkum rovněž komplikuje poválečný ideologický rámec, který činnost NHPM nahlížel převážně prizmatem komunistické odbojové tradice, čímž zastíňoval pluralitu vnitřní struktury hnutí. Na druhé straně však existuje řada nevyužitých archivních fondů, regionálních materiálů a možností orálněhistorického sběru, které mohou obohatit pohled na každodennost členů NHPM i jejich motivace.

Cílem dalšího výzkumu, který tato studie otevírá bude popsat činnost odbojové organizace NHPM, přehled jejího působení a aktivit, rekonstruovat hlavní členskou základnu, zmapovat strukturu a zaměřit se i na důležité oblastní skupiny, přinést osobní příběhy významných osobností hnutí a zmapovat napojení hnutí na jiné odbojové skupiny či struktury. Odkryty budou hrdinské činy, ale i problematika udavačství, kolaborace a konfidentství. To vše jako součást tehdejší společnosti. Pokusím se popsat, jak se během 6 válečných let proměnila, a možná lépe řečeno dospěla, jedna generace. Vycházet budu z transformace „mládeže“ založené na mezigeneračním vymezení se. A konečně na základě poválečných vzpomínek bych se chtěla pokusit zjistit, jaký byl vliv vlastního válečného prožitku (jako součásti prožitku sociální společenské skupiny – „mládežníků“) na poválečné uspořádání a smýšlení společnosti. Využití novějších metod, jako je mikrohistorie, paměťová

studia či analýza generací, může výrazně přispět k tomu, aby byla tato významná, přesto pozapomenutá epizoda českého odboje lépe pochopena a adekvátně začleněna do širšího historického kontextu.

PhDr. Blanka Zubáková, Ph.D.

Ústav pro studium totalitních režimů

blanka.zubakova@ustrcr.cz

ORCID: 0009-0003-9075-6177

Summary

The National Movement of Working Youth (Národní hnutí pracujících mládeže, NHPM) as a Subject of Research and a Topic in Historiography

This study addresses the historically neglected topic of the National Movement of Working Youth (Národní hnutí pracujících mládeže, NHPM), a specific case of left-wing youth activism that emerged during the final months of the Second Czechoslovak Republic and transitioned into an illegal resistance organisation following the German occupation in March 1939. Drawing on a wide range of sources – including contemporary press coverage, illegal pamphlets, police reports, interrogation protocols, and later memoirs – the author reconstructs the development of the NHPM in both its legal and illegal phases.

The first part of the article places the subject within the broader framework of Czechoslovak historiography on the Protectorate era. Despite a strong scholarly focus on the Second Resistance, youth movements – and particularly those with a leftist orientation – remain underexplored. The article then turns to the genesis of the NHPM in 1938, tracing its ideological foundations, its unique position among youth organisations of the time, and its initial legal activities. It analyses the organisation's internal structure, its ties to political parties, its cultural and educational agenda, and the role of the periodical *Hlas mladých* ("Voice of Youth"). These developments are contextualised within the broader political dynamics of the late 1930s.

The core of the study focuses on the transformation of the NHPM into a resistance group after March 1939. It examines the organisational strategy of operating through "triplets" (three-member cells), forms of illegal activity – especially the production and dissemination of illegal press materials, contacts with other resistance groups, and limited foreign outreach. The article also discusses the ideological evolution of the NHPM during the occupation, including an emphasis on social justice, anti-Germanisation, and the unification of socialist youth. Special attention is paid to the wave of arrests and show trials between 1939 and 1941, which led to the effective dissolution of the organisation.

In the concluding section, the author reflects on the methodological challenges of researching the NHPM, particularly the fragmentary nature of the sources, the ideological distortions present in older scholarship, and the general marginalisation of youth-oriented themes in studies of resistance. The study advocates the greater integration of the history of youth into research on the Protectorate, highlighting the NHPM as a valuable entry point into broader questions of political culture, everyday life, and generational experience under totalitarian regimes.